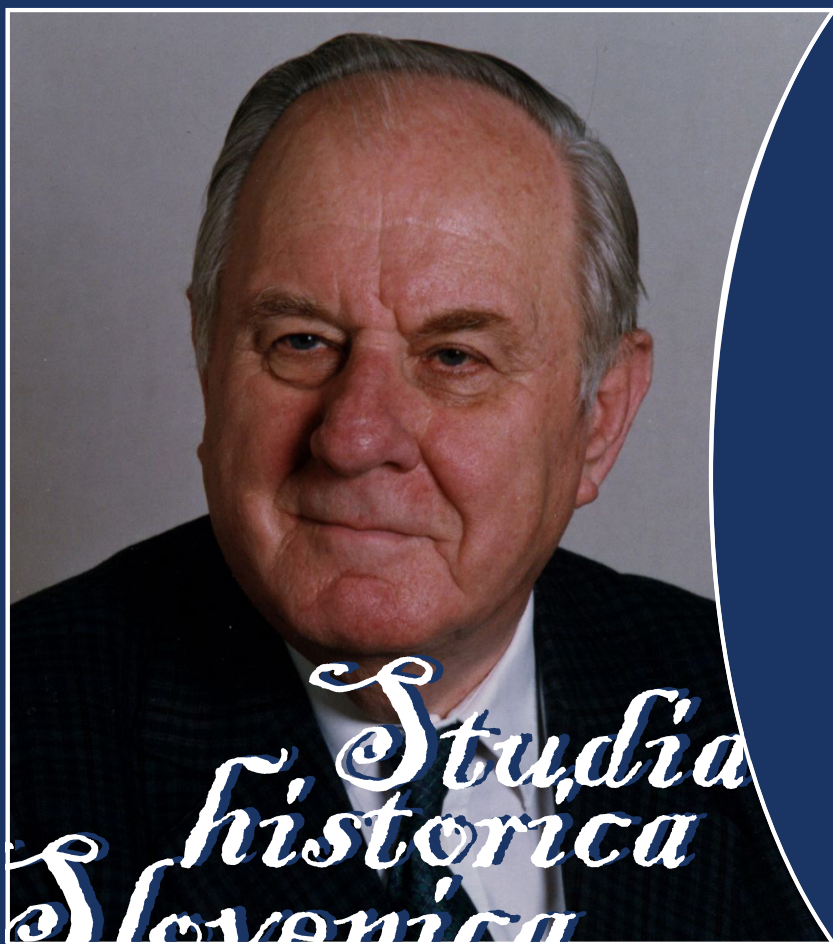

Studia Historica Slovenica

*Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review*

2024

2

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 24 (2024), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2024

Izdajatelja / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tóne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Dravski tisk d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in
'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno
bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and
international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS
ter Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency and the Municipality of Maribor.

Studia
historica
slovenica

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

- IRENA SAPAČ: **V** spomin – ob stoletnici rojstva dr. Bruna Hartmana
(1924–2011)267

Članki in razprave / Papers and Essays

- VINCENC RAJŠP: **V**ersko dogajanje v Vzhodni Evropi od 16.
do 18. stoletja. Slovenski pogled.....277
*Religious Developments in Eastern Europe from the 16th
to the 18th Centuries, The Slovenian View*
- BERNARD NEŽMAH: **K**ako je poročanje o protiturški vstaji
v Bosni in Hercegovini 1875–1876 oblikovalo osrednje
slovenske časopise: *Novice, Slovenca* in *Slovenski narod*323
*How Reporting on the Uprising Against the Turkish Rule
in Bosnia and Herzegovina in the Years 1875–1876
Shaped the Most Important Slovenian Newspapers
Novice, Slovenec and Slovenski narod*
- JURIJ PEROVŠEK: **S**lovenski pogled na Bolgare in Bolgarijo
od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne359
*"Slovenian View on Bulgarians and Bulgaria
from the End of the 19th Century to the Second World War*
- MIHA ŠIMAC: "Czech Brothers" in the Lord's Vineyard
of the Diocese of Lavant: Czech and Moravian Seminarians
in the Maribor Theological Seminary 1886–1893.....403
*"Češki bratje" v gospodovem vinogradu lavantinske škofije:
češki in moravski semeniščniki v mariborskem bogoslovju
1886–1893*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

TOMAŽ SIMČIČ: P rimorska in borba za slovansko bogoslužje na prehodu iz 19. v 20. stoletje.....	443
<i>Primorska (The Slovene Littoral) and the Struggle for Slavonic Liturgy at the Turn of the 19th to the 20th Century</i>	
TOMAŽ KLADNIK in MATEJA ČOH KLADNIK: S lovanski jug v mariborskih spomenikih in imenih ulic.....	473
<i>The Slavic South in Maribor's Monuments and Street Names</i>	
KAJA MUJDRICA in GORAZD BAJC: F rancoski pogled na slovensko-srbske spore leta 1989.....	509
<i>The French Perspective on the Slovenian-Serbian Conflicts in 1989</i>	
ALEŠ MAVER, TIMOTEJ MAVREK in MAJ HORVAT: D voje vstopov v slovensko zgodovino.....	537
<i>On Two Entries into Slovenian History</i>	

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	565
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	571
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2024-12

Slovanski jug v mariborskih spomenikih in imenih ulic

Tomaž Kladnik

Dr., izredni profesor, polkovnik
Slovenska vojska
Engelsova 15, Kadetnica, SI–2111 Maribor, Slovenija
e-mail: tomazkladnik7@gmail.com

Mateja Čoh Kladnik

Dr., docentka, znanstvena sodelavka
Študijski center za narodno spravo,
Tivolska 42, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: mateja.coh.kladnik@scnr.si

Izvleček:

Avtorja na podlagi arhivskih virov in literature obravnavata vprašanje, kako je slovanski jug po prvi svetovni vojni zaznamoval podobo Maribora. Ugotavljata, da se je mesto ob koncu prve svetovne vojne, ob spremembi državne in družbeno politične ureditve, še naprej razvijalo po urbanističnem načrtu, sprejetem konec 19. stoletja. Korenite spremembe je v mestu povzročila njegova nova strateška lega ter sprememba nacionalne in politične strukture in dinamike, kar se je izražalo tudi v primeru poimenovanja in preimenovanja ulic ter v gradnji in rušenju spomenikov.

Ključne besede:

Maribor, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Kraljevina Jugoslavija, slovensko ozemlje, spomeniki, ulice

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 24 (2024), št. 2, str. 473–508, 96 cit., 12 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Jeseni leta 1918 je Evropo zajelo prevratno vzdušje. Ob koncu vojne so prestol izgubile tri dinastije, med njimi tudi Habsburžani, ki so skozi stoletja zaznamovali slovenski prostor. Na slovensko "prizorišče" je stopila nova država s srbsko dinastijo Karađorđevićev, ki sedaj ni bila več "tuja", ampak "narodna dinastija".¹ Zgodovinske spremembe v smeri slovanskega juga bi lahko predstavili skozi odlomka dveh govorov politika in pisatelja Ivana Tavčarja. Ko je 20. januarja 1912 prevzel funkcijo ljubljanskega župana, je med drugim dejal, da hoče bela slovenska Ljubljana "ostati vsikdar tudi avstrijska Ljubljana".² V nagovoru ljubljanskim meščanom na sprevedu 29. oktobra 1918 pa je Jugoslavijo in ne več Avstrijo, izpostavil kot "obljubljeno deželo", po kateri je slovenski narod hrepenel od vekomaj, in pozdravil nove čase, "na katere je mislil naš nebeški Prešeren, ko je pel, da se bodo Slovincem vremena razjasnila".³

Tudi razvoj Maribora so po eni strani močno zaznamovale spremembe državne in družbeno politične ureditve, del katerih je bilo mesto. Po drugi strani bi lahko rekli, da je vse ostajalo bolj ali manj enako, razen v primeru poimenovanja in preimenovanja ulic ter v gradnji in rušenju spomenikov. Izgrajevanje Maribora je od konca 19. stoletja, z razliko od predhodnega srednjeveškega in klasicističnega urbanizma, potekalo po sistemu t. i. *coninga*, to je prostorske ločenosti stanovanj, proizvodnje, storitvenih in upravnih dejavnosti ter rekreacije. Tako se je utrdila struktura mesta, ki je prepoznavna tudi danes. Večina storitvenih in upravnih dejavnosti je v delu mesta na levem bregu Drave, proizvodno storitvena območja so v Melju, na Teznem in na Studencih, rekreacijske površine pa na severnem in južnem robu mesta. Stanovanjske soseske so nastajale predvsem na robu mesta, največ na desnem bregu Drave.⁴

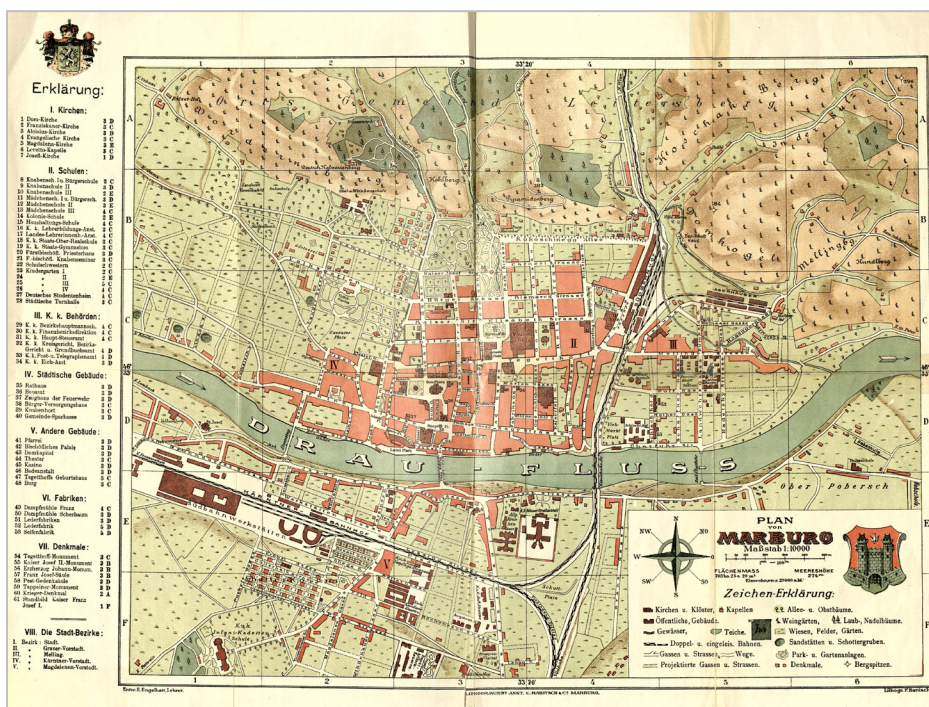
V članku je na podlagi proučevanja arhivskih virov in literature obravnavano vprašanje, kako je slovanski jug po prvi svetovni vojni preoblikoval podobo Maribora. Le-to je ponazorjeno s tremi študijami primerov: z obravnavo poimenovana današnje Partizanske ulice, postavitvijo pravoslavne cerkve na takratnem Jugoslovanskem trgu (danes Trg generala Maistra) ter z nameravano postavitvijo

¹ Andrej Rahten, *V prab strti prestol* (Celje, 2023) (dalje: Rahten, *V prab strti prestol*), str. 58.

² "Slovesna instalacija ljubljanskega župana dr. Ivana Tavčarja", *Slovenski narod*, 20. 1. 1912, št. 16, str. 2–4.

³ "Prestolnica Slovenije manifestira", *Slovenec*, 30. 10. 1918, št. 249a, str. 1, 2. Glej tudi: Božidar Jezernik, *Mesto brez spomina. Javni spomeniki v Ljubljani* (Ljubljana, 2014) (dalje: Jezernik, *Mesto brez spomina*), str. 294–296.

⁴ Vladimir Drozg, "Urbanistično prostorski razvoj", v: *Leksikon mariborske družbe in kulture po letu 1945*, ur. Peter Simonič (Maribor, 2012), str. 227, 228; Vladimir Bračič, "Razvoj upravne ureditve v Mariboru", *Kronika* 31, št. 2–3 (1983) (dalje: Bračič, "Razvoj upravne ureditve v Mariboru"), str. 229–239; Sašo Radovanovič, *Mariborske ulice* (Maribor, 2005) (dalje: Radovanovič, *Mariborske ulice*), str. 7–298.

Načrt mesta Maribor med letoma 1904–1915 (E. Engelhart, *Plan von Marburg*, založnik: C. Robitsch Marburg)

monumentalnega kipa kralju Aleksandru I. Karađorđeviću na današnjem Trgu svobode. O obdobju preoblikovanja mesta iz avstrijskega v jugoslovansko je kot prvi, že konec tridesetih let prejšnjega stoletja, pisal mariborski geograf, zgodovinar, etnolog, arheolog, muzealec in konservator Franjo Baš, ko je poudaril, da je z novo mejo Maribor izgubil prometno povezavo v smeri vzhod-zahod ter jo pridobil v smeri juga. Bodoči razvoj mesta pa da je povezan s povezovanjem z notranjostjo slovenskega in jugoslovanskega prostora.⁵

Urbanistični razvoj Maribora

Na sam sistem ulic in umestitev spomenikov v mesto je bistveno vplival njegov urbanistični razvoj. Sredi 19. stoletja se je v Mariboru zaključila starejša etapa

⁵ Franjo Baš, "Razvoj Maribora v l. 1918.–1938.", *Kronika slovenskih mest* 6, št. 2 (1939) (dalje: Baš, "Razvoj Maribora v l. 1918.–1938."), str. 57–68.

njegovega urbanističnega razvoja. 4. februarja 1850 je notranji minister izdal odlok o ustanovitvi novih občinskih sosesk. Na osnovi tega odloka je cesarsko namestništvo v Gradcu 20. septembra 1850 razglasilo nove občine (soseske) z njihovimi deli. Soseske so bile določene po principu, naj krajani v okviru soseske sami rešujejo svoje osnovne probleme. Konec leta 1850 so se mestu priključila vsa tri predmestja, tj. Graško, Koroško in Taborsko (Magdalensko), ter vas Melje. Takrat je imelo mesto 243 hiš s 4168 prebivalci. Glavne prometne žile v mestu so bile Kärtner Strasse (danes Koroška cesta), Grazer Strasse (danes Partizanska cesta), Mellinger Strasse (danes Meljska cesta), Triester Strasse (danes Tržaška cesta), Windenauer Strasse (danes Betnavska cesta), Josef Gasse (danes Ruška cesta) ter nato še železnica. Zaradi neobvladovanja mesta kot prostorske celote, se je pričela urbanizacija njegovih posameznih delov. Tako se je v Koroškem predmestju leta 1843 oblikovalo območje, ki je obsegalo dotedanje mestno pokopališče – vojaško vadišče – Langerjev nasad. V Graškem predmestju je leta 1846 zrasel kompleks ob železniški postaji, južno od Drave pa se je parcialni urbanizem pričel z gradnjo prve pomembne mariborske arhitekture historičnega sloga, Kadetnice⁶ in aleje Franca Jožefa. Tem so se kasneje pridružili novi železniške delavnice in stanovanjska kolonija (1861–1874).⁷

Hiter gospodarski in demografski razvoj mesta je zahteval vedno večje regulacijske površine, zato so v letih 1875, 1878 in 1885 nastali še trije načrti, ki med seboj niso bili povezani. Mesto so pričeli postopoma komunalno urejati šele z ustanovitvijo hranilnice leta 1862 in so jo izvajali tako dosledno, da so bile do konca prve svetovne vojne kanalizirane vse obzidane ulice na levem bregu Drave. S konsolidacijo svoje gospodarske osnove je mesto v tem času razvilo gradbeno dejavnost izrazito javnega značaja. Tako je nastala vrsta javnih zgradb, med katerimi so prevladovali vojašnice ob Mellinger Strasse in Triester Strasse, ob Perko Strasse (danes Ulica pariške komune) ter Eisen Strasse (danes Ulica Ob železnici). Najbogatejše in najplodnejše gradbeno dogajanje v Mariboru je bilo v času županovanja Aleksandra Nagyja (1886–1902),⁸ gradbenega

⁶ Dr. Rudolf Puff, "Das k. k. Kadeten Instituts Gebäude in Marburg", *Der Aumerksame*, 17. 4. 1856, št. 88, str. 350, 351; Dr. Rudolf Puff, "Das k. k. Kadeten Instituts Gebäude in Marburg", *Der Aumerksame*, 23. 4. 1856, št. 93, str. 370, 371; Bruno Hartman, "Zgodovinski oris", v: *Kadetnica* (Maribor, 2010), str. 14–41; Martin Bele in Tone Ravnikar, "Otmar Reiser, mariborski župan v letih 1850–1861", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 750.

⁷ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), SI_PAM/0005 Mestna občina Maribor, 1528–1941 (dalje: SI_PAM/0005), šk. 32, Stadtgemeinde Marburg am 5 December 1894, Sitzung Protocoll; Jože Curk, "Urbana zgodovina Maribora", v: *Maribor skoti čas* (Maribor, 1991) (dalje: Curk, "Urbana zgodovina Maribora"), str. 535–544; Bračič, "Razvoj upravne ureditve v Mariboru", str. 229–239.

⁸ Več o njegovem delovanju glejte: Vinko Skitek in Mateja Matjašič Friš, "Inž. Alexander Nagy mariborski župan v letih 1886–1902" v: *Mariborski župani, 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 162–195; Vinko Skitek, "Aleksander Nagy – župan mestne občine Maribor na prelomu iz 19. v 20. stoletje", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017) (dalje: Skitek, "Aleksander Nagy – župan mestne občine Maribor"), str. 889–896.

inženirja, ki je med drugim projektiral pehotno vojašnico na Triester Strasse. Vojaški kompleks je bil zgrajen na pobudo mariborske mestne občine med letoma 1894 in 1903. Maribor je nato prvo svetovno vojno dočakal v upravnih mejah iz leta 1850 in je leta 1910 štel 1269 hiš in 27.994 prebivalcev.⁹

Politične spremembe ob koncu vojne z ustanovitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS) ter nato uspešni vojaški prevzem oblasti in vojaška zasedba slovenske nacionalne meje na Štajerskem, ki ju je z novoustanovljenimi slovenskimi vojaškimi enotami izpeljal general Rudolf Maister, so Maribor umestili v novo državo. Narodna vlada Države SHS v Ljubljani je 13. decembra 1918 za vladnega komisarja za Maribor imenovala Vilka Pfeiferja, do tedaj vladnega komisarja za Krško. Primopredaja mestne oblasti v Mariboru, ki je prinesla zgodovinsko spremembo, saj je prvič v zgodovini na čelu mesta stal Slovenec, se je začela 2. januarja 1919. Ob nastopu dolžnosti se je novi prvi mož mesta na eni strani srečeval z reorganizacijo ter slovenizacijo mestne uprave in mestnih služb oziroma življenja v mestu nasploh. Ta je za slovenske meščane potekala prepočasi, nemški pa so se upirali odvzemu privilegijev, ki so jih bili v mestu deležni do takrat. Na drugi stani je bilo zanj dosti bolj usodno vprašanje normalnega delovanja mestnih podjetij, še posebej vprašanje oskrbe s hrano, ki je je v mestu kronično primanjkovalo.¹⁰ Trgovci so se zavezali, da bodo živila prodali občini po dnevnih cenah, ki so jih izračunali na osnovi nabavne cene, h kateri se "pribijejo stroški dovoza in pa pošten trgovski dobiček", mesto pa je potem tako pridobljena živila razdelilo med posamezne trgovce in izvajalo nadzor nad njihovo prodajo.¹¹

Z nastankom Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) se je geostrateški položaj Maribora občutno spremenil. Pred tem, z izgradnjo Južne železnice in njenim prihodom v mesto, je bil Maribor s svojo lego v središču sodobnih cesarskih prometnih poti ter je imel s tem tudi pomembno vojaško-strateško vlogo z eno največjih vojaških infrastruktur v tem delu Avstro-Ogrske. V novi državi je mesto ležalo na njenem skrajnem severovzhodnem koncu, izven osrednjih prometnih poti, ki so tedaj potekale ob reki Savi. Prvi

⁹ PAM, SI_PAM/0005, šk. 32, Stadtgemeinde Marburg am 5 December 1894, Sitzung Protocoll; Curk, "Urbana zgodovina Maribora", str. 535–544; Igor Sapač in Franci Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2015), str. 226; Skitek, "Aleksander Nagy – župan mestne občine Maribor", str. 889, 895, 896; Boštjan Zajšek, "Ferdinand Duchatsch – slovenski Nemec oziroma nemški Slovenec", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 859; Bračič, "Razvoj upravne ureditve v Mariboru", 229–239.

¹⁰ "Zgodovinski dan v Mariboru", *Stráža*, 3. 1. 1919, št. 1, str. 2; Gregor Antoličič, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 938–946; Nina Gosteničnik, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 994–996; Gregor Jenuš, "Ljubi Bog, kako varovati česar ni; saj vendar pri vseh concih in krajih sili v Maribor slovenski značaj na dan!: Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017) (dalje: Jenuš, "Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe"), str. 923.

¹¹ PAM, SI_PAM/0005, šk. 161, Zapisnik o seji mestnega sosveta dne 23. 3. 1920.

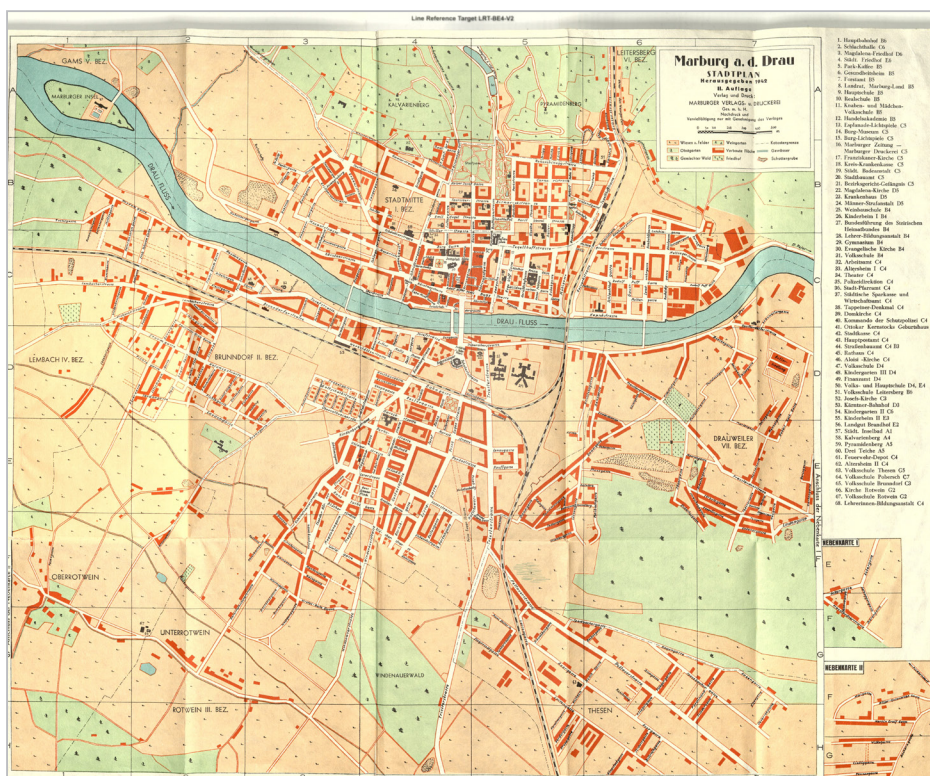

Načrt mesta Maribor iz leta 1924 (Rudolf Badjura, *Načrt Mesta Maribor*, založnik: Ing. Kleinmayr & Fed. Bamberg)

popis prebivalstva v Kraljevini SHS (rezultati z 31. januarja 1921) pokaže, da je nova državna meja močno vplivala na nacionalno strukturo v mestu.¹² Maribor je imel tedaj 20.759 prebivalcev s slovenskim maternim jezikom in 6.595 prebivalcev z nemškim maternim jezikom, kar je bilo z 21,4 % visoko nad slovenskim (3,9 %) in državnim (4,2 %) povprečjem. Za primerjavo naj navedemo, da je po popisu prebivalstva iz leta 1910 v Mariboru živel 27.974 prebivalcev, od katerih se jih je 22.663 izreklo za nemško govoreče, 3.632 pa za pripadnike slovenske jezikovne skupine. V tem obdobju je iz mesta odšlo predvsem nemško plemstvo in uradništvo, v mesto pa so prišli novi priseljenci, predvsem iz Primorske in s Koroške. To so bili večinoma politični in ekonomski migranti, ki so prinesli razvoju mesta novo dimenzijo predvsem na kulturnem, socialnem in narodno-obrambnem področju. Na zunaj se je ta sprememba izrazila tudi v poimenovanju ulic in trgov ter postavitvi spomenikov, ki tedaj niso bili več avstrijski (nemški) ampak slovenski (jugoslovanski). Preimenovanih je bilo 161 ulic, cest in trgov. Večinoma je prišlo do poslovenjenja krajevnih imen ter preimenovanja ulic z nemškimi osebnimi imeni v slovenska.¹³

¹² Bogdan Reichenberg, *Zgodbe s severovzhoda* (Maribor, 2016), str. 17–19; Jenuš, "Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", str. 923–925; Dragan Potočnik, "Vladni komisar Ivan Poljanec (1921)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 953.

¹³ Dragan Potočnik, "Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 963–965; Radovanovič, *Mariborske ulice*, str. 79–298.

Načrt mesta Maribor iz leta 1942 (Marburg a. d. Drau, Stadtplan und Strassenverzeichnis, založnik: Marburger Verlags. u. Druckerei)

Ob začetku druge svetovne vojne so nemške vojaške okupacijske sile upravljale okupirano ozemlje na območju Maribora le nekaj dni, saj je že 14. aprila 1941 prevzel oblast šef civilne uprave, ki je razpustil občinske odbore in odstavil slovenske ter postavil nemške uradnike. Okupator je v začetku prevzel upravno-politično organizacijo Kraljevine Jugoslavije. Pri kasnejši reorganizaciji uprave je prišlo do več sprememb. Najpomembnejša med njimi je bila reorganizacija mestne občine Maribor, ki je dobila funkcijo okrožja. Vse bivše občine na podeželju so ostale v glavnem nespremenjene. Mestne ulice in trgi so bili iz slovenskih preimenovani v nemške, spomeniki, ki so spominjali na Kraljevino, s pravoslavno cerkvijo na Jugoslovanskem trgu vred, pa odstranjeni.¹⁴

¹⁴ Marjan Žnidarič, *Do pekla in nazaj. Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945* (Maribor, 1997); Mateja Čoh, "Maribor v času druge svetovne vojne", *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 495–530; Bračič, "Razvoj upravne ureditve v Mariboru", str. 229–239; Radovanovič, *Mariborske ulice*, str. 79–298.

Na začetku maja 1945 je bilo mariborsko okrožje v upravnem smislu razdeljeno na več okrajev, ti pa na več krajev. Okrajni odbor Maribor - desni breg je tako imel 31 krajevnih narodnoosvobodilnih odborov (NOO) ali odborov Osvobodilne fronte (OF), okrajni odbor Maribor - levi breg 18 in okrajni odbor Maribor mesto 27 krajevnih NOO ali odborov OF, skupaj torej 76. Mariborsko okrožje OF je bilo oblikovano na ozemlju prejšnje velike mariborske občine. Ugotovimo lahko, da so bili krajevni NOO oziroma odbori OF v glavnem oblikovani na območju sosesk iz leta 1850 oziroma na območju občin iz let 1900 in 1921. Nato se je do leta 1980 zvrstilo kar deset večjih upravnih reorganizacij mesta in okolice, prve tri že leta 1946. Ulice in trgi so ponovno dobili slovenska imena, sprva sicer pogosto kar "starojugoslovanska", nato pa se je tudi ali predvsem skozi njih odražala nova "revolucionarna" državna ureditev.¹⁵

Današnja podoba upravne organizacije je mesto dobilo v 80. letih prejšnjega stoletja. Na podlagi referendumskega izida 20. aprila 1980 se je takratna občina Maribor razdelila na občine Pesnica, Pobrežje, Rotovž, Ruše, Tabor in Tezno. Maja 1982 so se občine združile v skupnost mesta Maribor. Leta 1989 je prišlo do ponovne razdružitve občin. Mariborski občini Ruše in Pesnica sta postali samostojni občini. 16. aprila 1990 pa se je iz preostalih mariborskih občin Pobrežje, Rotovž, Tabor in Tezno oblikovala Mestna občina Maribor. Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja so se iz občine izločile nekatere dotedanje krajevnne skupnosti kot nove samostojne občine.¹⁶

"Jugoslavizacija" Maribora

Franjo Baš je obdobje preoblikovanja mesta iz avstrijskega v jugoslovansko opisal takole:

V splošnem je tako jugoslovanski obmejni Maribor izgubil svoj prometni položaj na smeri vzhod-zahod, ga obdržal na smeri sever-jug in začel z likvidacijo kulturne supremacije Dunaja, kar odgovarja tudi našemu historičnemu narodnopolitičnemu programu narodnokulturne emancipacije in osamosvojitve,

ter nadaljeval, da

¹⁵ Bračič, "Razvoj upravne ureditve v Mariboru", str. 229–239; Radovanovič, *Mariborske ulice*, str. 79–298.

¹⁶ Suzana Čeh, "Skupščina občine Maribor", v: *Leksikon mariborske družbe in kulture po letu 1945*, ur. Peter Simonič (Maribor, 2012), str. 191.

Načrt mesta Maribor iz leta 1948 (Milan Verk, *Mesto Maribor* (1948), založnik: MOOF Maribor)

bodoče življenje Maribora in njegov bodoči razvoj naj še močneje povežeta Slovenijo in Jugoslavijo z Mariborom, zlasti pa z njegovim zaledjem, kar izhaja iz geopolitičnega položaja Maribora in njegovega zaledja, brez katerega Slovencev v pomenu naroda ni in brez katerega izgubi tudi Jugoslavija svoj pomen kot srednjeevropski politični faktor.¹⁷

To preobrazbo Maribora bomo ponazorili s tremi študijami primerov, in sicer s poimenovanjem današnje Partizanske ulice, postavitvijo pravoslavne cerkve na takratnem Jugoslovanskem trgu (danes Trg generala Maistra) ter z nameravano postavitvijo monumentalnega kipa kralju Aleksandru I. Karadorđeviću na današnjem Trgu svobode.

¹⁷ Baš, "Razvoj Maribora v l. 1918.–1938.", str. 57–68.

Partizanska ulica

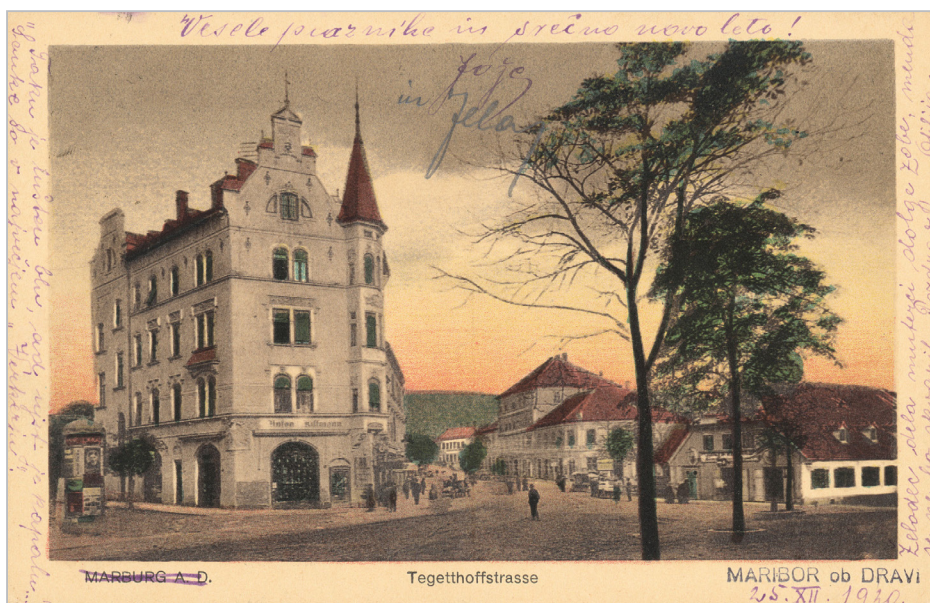
Partizanska ulica se je leta 1325 imenovala Neu Gasse. Po izgradnji državne ceste Dunaj – Trst sredi 18. stoletja so jo poimenovali Grazer Strasse. Leta 1846 je bil ob ulici zgrajen železniški kolodvor, ki je zaradi povečanja prometa doživel več prenov. Leta 1875 so ulico poimenovali Tegetthoff Strasse.¹⁸ V Kraljevini SHS so leta 1919 celotno ulico od mestnega gradu do mestne meje v Krčevini poimenovali po regentu in kasnejšemu kralju Aleksandru I. Karadordeviču v Aleksandrovo cesto. Po nemški okupaciji so jo ponovno poimenovali v Tegetthoff Strasse, maja 1945 ponovno v Aleksandrovo cesto, leta 1946 v Titovo¹⁹ in leta 1947 v Partizansko cesto.²⁰ V 60. letih so ob gradnji novega, Titovega mostu, podrli veliko stavb na severni strani ulice, med frančiškansko cerkvijo in Ulico talcev in s tem uničili enega najlepših delov mesta.²¹

¹⁸ *Wilhelm von Tegetthoff* (Maribor, 1827 – Dunaj, 1871) viceadmiral in poveljnik Avstro-Ogrske mornarice, predvsem pa zmagovalac bitke pri Visu. Prizadevanja za postavitev spomenika in poimenovanje ulice v Mariboru po svojem znamenitem junaku, so se pričela takoj po njegovi smrti. Denar za spomenik so zbirali z izdajo priložnostnih dopisnic in posebno loterijo; srečke so prodajali po celotnem ozemlju avstrijskega dela monarhije. Več kot pet metrov visok in 35 ton težek spomenik je izdelal kipar Heinrich Fuss iz Innsbrucka. Leta 1913 so spomenik obdali še s sidrno ladijsko verigo z njegove admiralske ladje iz bitke pri Visu. Ob prevratu 1918/19 je bil spomenik poškodovan, sprva so odstranili poprsje, ki se danes nahaja v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, podstavek pa leta 1936, ko so na trgu pričeli z gradnjo pravoslavne cerkve (Polona Vidmar, "Lokalpatriotismus und Lokalpolitik. Die Denkmäler Wilhelms von Tegetthoff, Kaiser Josefs II. sowie Erzherzog Johanns in Maribor und die Familie Reiser", *Acta historiae artis Slovenica* 18, št. 1 (2013), str. 65).

¹⁹ *Josip Broz Tito* (Kumrovec, 1892 – Ljubljana, 1980), jugoslovanski komunistični revolucionar in državnik. Bil je bil glavni arhitekt "druge Jugoslavije", od druge svetovne vojne do leta 1991. Njegovo ime simbolizira tudi "povojni totalitarni komunistični režim, ki so ga zaznamovale obsežne in grobe kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin". Bil je prvi komunistični voditelj na oblasti, ki je kljuboval sovjetski hegemoniji. V Mariboru Tito spomenika ni dobil, so pa po njem poimenovali cesto, ki je preko novega mosta (zgrajen 1963) povezala Partizansko ulico s Ptujsko in Tržaško cesto (Ivo Banac, "Josip Broz Tito", *Encyclopaedia Britannica*, dostopno na: <https://www.britannica.com/biography/Josip-Broz-Tito>, pridobljeno: 17. 1. 2024; Odločitve Ustavnega sodišča Republike Slovenije, <https://t.co/5Fg6UbSv1w>, pridobljeno: 17. 1. 2024; Radovanovič, *Mariborske ulice*, str. 238).

²⁰ Partizan je poimenovanje za pripadnika Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (Jugoslavije), ki je med 2. svetovno vojno (1941–1945) na ozemlju Slovenije (Jugoslavije) hkrati organizirala in izvajala oborožen spopad z okupacijskimi silami za osvoboditev države ter, v okviru državljanske vojne, z domačimi političnimi (vojaškimi) nasprotniki za izvedbo komunistične revolucije. Osnovno sestavo, delovanje in naloge partizanskih enot je opredeljeval Partizanski zakon, ki ga je julija leta 1941 izdalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet (Tomaž Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska* (Ljubljana, 2006), str. 9–19).

²¹ Radovanovič, *Mariborske ulice*, str. 177–179.

Tegetthoff Strasse (PAM, SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21. st.)

"Lazarica"

Trg generala Maistra,²² na katerem stoji danes kip pesnika in generala, postavljen leta 1987, se je na začetku imenoval Tappeiner²³ Platz, po nekdanjem maribor-

²² Rudolf Maister (Kamnik, 1874 – Unec, 1934). Ob prevratu 1918/19 je prevzel vojaško oblast v Mariboru in v slovenskem delu Štajerske, ustanovil slovenske vojaške enote in zasedel severno narodnostno mejo. S svojimi enotami je 23. novembra 1918 razorožil nemško "Zeleno gardo" in tako Maribor in okolico "naredil" slovensko. Maistru so leta 1920 v novi državi podelili odlikovanje "Belega orla", mu podelili naziv "častni adjutant Nj. Veličanstva jugoslovanskega kralja" ter nato leta 1923 upokojili kot divizijskega generala. Mariborski občinski svet je Maistra na svoji seji 11. maja 1933 ob sprejetju v mestno zvezo imenoval za častnega meščana mesta Maribora (Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 2006), str. 33–35).

²³ Andreas Tappeiner (Maribor, 1810 – Maribor, 1868) je bil predstojnik mariborskega mestnega občinskega odbora (župan) med letoma 1861 in 1876. V tem času je mesto dobilo svoj občinski statut in s tem samoupravo, urejena je bila mestna kanalizacija, izgrajenih več novih cest in Sofijin trg (danes Trg svobode). Na njegovo pobudo je bilo zgrajeno poslopje Kazine, kjer so se sestajali bogati meščani in ustanovljena prva mestna hranilnica s prostori v pritličju magistrata na Rotovškem trgu. Pospeševal je šolstvo in skrbel za boljši položaj učiteljev v mestu. Na današnjem Slomškovem trgu so leta 1904 odkrili njegov spomenik, ki se danes nahaja v depozu Pokrajinskega muzeja Maribor (Roman Mirnik in Andrej Hozjan, "Andreas Tappeiner, mariborski župan v letih 1861–1867", v: *Mariborski župani, 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 52–85).

Aleksandrova cesta (PAM, SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21. st.)

skem županu. V prisotnosti cesarja Franca Jožefa²⁴ je bil na trgu 10. julija 1883 odkrit monumentalni spomenik Wilhelmu von Tegetthoffu, po katerem so trg tudi poimenovali. O obisku cesarja v Mariboru in na Štajerskem sta obsežno poročala tako *Marburger Zeitung*, kot *Slovenski gospodar*, ki sta v skladu s svojo uredniško politiko izpostavljala pripadnost nemškemu (prvi) oziroma slovenskemu (drugi) narodnemu značaju krajev, ki jih je cesar obiskal. Iz programa obiska je razvidno, da je slovesnost ob odkritju spomenika potekala drugi dan cesarjevega obiska. Pričela se je ob 10. uri, ko je cesar sprejel člane odbora za

²⁴ *Franc Jožef I.* (Dunaj, 1830 – Dunaj, 1916). V Mariboru so kip cesarja in kralja Avstro – Ogrske odkrili pred Kadetnico 10. maja 1899, v počastitev njegove petdesetletnice vladanja. Stal je na 2,5 metra visokem granitnem podstavku, ki sta ga krasila lovorov venec in bronasta napisna plošča z vgraviranim napisom Franz Josef I. 1898. Kip v nadnaravni velikosti je bil visok 2,35 metra in izdelan iz bronaste topovske zlitine. "Cesar je bil upodobljen v feldmaršalski uniformi s plaščem in kapo, takšen, kot ga je z manevrov poznal vsak vojak. Plašč je imel odpet, v desni roki je držal daljnogled, leva pa je bila rahlo oprta na sabljo. Umetnik ga je na podstavku ujel v največji živahnosti in naravnosti v pozi, ki je značilna za poslušanje in opazovanje". Spomenik je danes izgubljen, na njegovem granitnem podstavku so v dvajsetih letih 20. stoletja postavili kip kralja Petra I., ki so ga 1941 uničili nacisti. Po drugi svetovni vojni je bil podstavek prestavljen na južno stran Kadetnice in vkomponiran v fontano. Ob obnovi Kadetnice leta 2009 so ga shranili v depo Vojaškega muzeja. Danes se nahaja pred stavbo poveljstva vojašnice generala Rudolfa Maistra, na njem pa je doprsni kip generala Maistra (Franc Lazarini, "Izbrisani spomin: obeleževanje jubilejev vladanja cesarja Franca Jožefa I. skozi arhitekturna naročila na Slovenskem", *Umetnostna kronika* 10, št. 40 (2013), str. 5–13; Rahten, *V prah strti prestol*, str. 273).

postavitev spomenika, sledilo je njegovo odkritje, predaja in prevzem ter položitev venca. Časnik *Slovenski gospodar* je ob tem zapisal, da je bila slovesnost, "proti pričakovanjem nemških meščanskih krogov, ki so jo želeli izrabiti za manifestacijo nemštva, kratka in v vojaškem duhu".²⁵

Kot smo že zapisali, je bil spomenik Tegetthoffu ob prevratu 1918/19 poškodovan, sprva so odstranili poprsje, podstavek pa nato leta 1936, ko so na trgu, ki so ga preimenovali v jugoslovanskega, pričeli z gradnjo pravoslavne cerkve. Z nastankom nove države se je namreč pravoslavlje na slovenskem ozemlju pričelo hitro širiti. Vladarska dinastija ni bila več rimsko katoliške vere, ampak pravoslavne. V Mariboru je sicer pred prvo svetovno vojno živel le en pripadnik pravoslavne vere, med vojno pa sta se v mesto s svojimi družinami priselila še dva. Ob reorganizaciji države se je na slovensko ozemlje in tako tudi v Maribor priselilo veliko srbskih vojaških in uradniških družin ter trgovci in obrtniki. Ob njih pa še številni begunci iz Rusije, ki so jo zapustili ob revoluciji boljševikov. Po zagotovitvi primerne duhovne oskrbe so naletele na razumevanje ter moralno in finančno podporo vladarske hiše in vojaških, pa tudi lokalnih oblasti, predvsem jugoslovansko usmerjenih liberalcev.²⁶

Za izvedbo pravoslavnih verskih obredov, so sprva uredili vojaško kape-lo. V ta namen so preuredili eno izmed sob v Kadetnici, ki je bila iz vojašnice cesarja Franca Jožefa I. poimenovana v vojašnico kralja Petra I. Uporabljali so jo tako vojaki kot meščani. Nato so našli novo lokacijo v vojašnici kralja Aleksandra v Melju, kjer so v verski prostor preuredili slavnostno dvorano v eni izmed stavb. Ko so stavbo leta 1936 pričeli obnavljati, so izvrševanje verskih obredov prestavili v vojašnico vojvode Putnika na Taboru. Pravoslavna cerkev Cirila in Metoda v Mariboru oziroma "Pravoslavno srpsko prohijsko zvanje" je bila v Mariboru ustanovljena leta 1920 in je štela okoli 500 članov. Kot je razvidno iz dopisa, ki ga je mariborska pravoslavna občina naslovila na mariborsko mestno upravo, je število članov zaradi velikega naravnega prirastka in "vsled dotoka (vernikov) iz notranjosti naše kraljevine" stalno naraščalo.²⁷ Prav tako je bilo v mestu stalno tudi nad 2000 vojakov pravoslavne vere, njihove izdatke za verske potrebe je krila občina. Člani cerkve zaradi "razvojnih težav" in ker je cerkveno občino obremenjevalo "veliko število siromašnih bratskih ruskih emigrantov z rodbinami", niso bili zmožni financirati kritja stroškov za bogoslužne, cerkveno

²⁵ "Zum 9. und 10. Juli 1883!" in "Programm", *Marburger Zeitung*, 8. 7. 1883, št. 81, str. 1, 2; "Der Keiser in Marburg", *Marburger Zeitung*, 11. 7. 1883, št. 82, str. 1; "Cesar v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 12. 7. 1883, št. 28, str. 218.

²⁶ Bojan Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem med svetovnima vojnama* (Ljubljana, 2017) (dalje: Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem*), str. 9, 10, 284.

²⁷ PAM, SI_PAM/0005, šk. 278, Dopis "Srbskega pravoslavnega obštenstva v Mariboru" z dne 4. 11. 1927 naslovljenega na Mestni magistrat Maribor.

upravne in cerkveno kulturne potrebe, ki so znašali letno nad 50.000 dinarjev.²⁸ Prav tako se je, kot navajajo v prošnji, povečal obseg dela pravoslavnega duhovnika, ki bi nujno potreboval pomočnika, ki pa ga zaradi "težkega finančnega stanja" ne morejo nastaviti.²⁹ Za nemoteno delo pravoslavne cerkvene občine so zato na mariborsko občino naslovili prošnjo za "odgovarjajoči primerni prispevek" od ustanovitve cerkvene občine, kot tudi za tekoče leto.³⁰

V pravoslavni cerkvi so ves čas iskali tudi trajno rešitev za opravljanje verske službe, ki so jo videli v izgradnji pravoslavne cerkve v Mariboru. V ta namen so ustanovili cerkveni Odbor za osnivanje pravoslavne cerkvene opštine Maribor. Ta je ministrstvo vojske in mornarice zaprosil za odstop nekdanje minoritske samostanske cerkve, v sklopu Dravske vojašnice. Zaradi spora med občinskimi in vojaškimi oblastmi o lastništvu vojaških nepremičnin v mestu³¹ se ideja ni uresničila, zato je cerkveni odbor poiskal pomoč v prestolnici ter nato mariborsko občino ponovno zaprosil za dodelitev primerne lokacije za graditev cerkve. V prošnji je bil tudi predlog: "*Bacili smo oko na najlepše mesto u sred grada na jedan mali park, gde bi se zablestala naša crkvice u srpsko-bizantinskem stilu na mestu Tegethofljeva spomenika, koji je dub vremena porušio*".³²

V zvezi s prošnjo Pravoslavne cerkvene občine o dodelitvi parcele za gradnjo pravoslavne kapele na Jugoslovanskem trgu, je občinski gradbeni odbor prošnjo odstopil Olepševalnemu društvu. To je za umetniško mnenje o zadevi zaprosilo "univ. prof. arh. prof. Plečnik Josipa iz Ljubljane, le ta pa jih je v odgovoru na prošnjo, prosil, da bi se ne zahtevalo od njega umetniškega mnenja o tej zadevi".³³ Odbor je zato predlagal, "da se pravoslavni cerkveni občini v Mariboru priporoča, da razpiše za določitev primerne prostora za gradbo pravoslavne kapele in ureditev istega tozadevni natečaj".³⁴ Predlagal je še, da se o lokaciji razpravlja in odloča po razpisanem natečaju. Ob tem je občinski svetnik Viktor Gričar predlagal razpravo. Dejal je, da se s predlogom načelno strinja, vendar je

²⁸ Finančno poročilo Srbske pravoslavne cerkvene občine v Mariboru za leto 1928 navaja, da so znašali prihodki in odhodki za njeno delovanje 32.963,09 din, proračun za leto 1929 pa je predvideval prihodke in odhodke v višini 34.280 din, od tega za gradnjo cerkve 5.880 din (Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem*, str. 285–286). V prošnji navedena višina stroškov delovanja mariborske pravoslavne cerkvene občine je bila torej precej pretirana.

²⁹ PAM, SI_PAM/0005, šk. 278, Dopis "Srbskega pravoslavnega obštenstva v Mariboru" z dne 4. 11. 1927 naslovljenega na Mestni magistrat Maribor.

³⁰ Prav tam; Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem*, str. 479–485.

³¹ Več o tem: Tomaž Kladnik, "Maribor in vojaška infrastruktura od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne", *Annales* 29, št. 3 (2019), str. 405–424; Tomaž Kladnik in Mateja Matjašič Friš, "Maribor med obema vojnama in vprašanje vojaške infrastrukture", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 3 (2021), str. 789–823, 901.

³² Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem*, str. 484–485.

³³ PAM, SI_PAM/0005, šk. 164, Zapisnik javne III. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega z dne 27. 3. 1930.

³⁴ Prav tam.

opozoril, "da je verska rascepljenost pri narodnem zedinjenju igrala velikansko vlogo in je bilo potrebno veliko napora, da se doseže verska strplivost" ter da ni prav, da se omejijo samo na eno konfesijo, saj je imela vsaka svoj "delokrog".³⁵ Opozoril je tudi, da je predsednik upravnega odbora mariborske pravoslavne cerkvene občine Jakob Perhavec v imenu pravoslavne cerkve pozival k bojkotu gospodarske družbe, v kolikor se bo hotel Orel imenoval Črni Orel, namesto Beli Orel ter se tako vmešaval v "abderitsko vojno" o imenu hotela. Predlagal je, da občina o prošnji izgradnje cerkve odloča šele, ko se "omeji delokrog te verske občine".³⁶ Župan dr. Alojzij Juvan³⁷ ga je ostro zavrnil ter dejal, "da je dolžnost mestne občine mariborske, da da pravoslavni cerkveni občini prostor za njeno cerkev brezplačno na razpolago".³⁸ Občinski svetnik Franjo Žebot pa je dodal, "da je bil odsekov predlog sprejet soglasno in da je tudi Beograd dal več katoliškim cerkvam najlepše prostore brezplačno na razpolago".³⁹ Je pa Žebot, kot bomo videli, svoje stališče do gradnje pravoslavne cerkve v Mariboru, spremenil.⁴⁰

Na seji mestnega občinskega sveta 28. maja 1930 je župan poročal, da "je bila anketa, ki je bila sklicana v svrhu določitve najprimernejšega prostora za postavitev pravoslavne cerkve v Mariboru odločila, da je Jugoslovanski trg primeren, ako se tamkaj zgradi monumentalna stavba in če so načrti primerni" ter je predlagal, da se predlog ankete sprejme.⁴¹ Kljub tako sprejetemu sklepu so kasneje na sejah mestnega sveta ponovno razpravljali o tej problematiki in sicer o tem, da se ob izgradnji cerkve celovito uredi tudi trg, ali je lokacija tako velike cerkve na tem trgu sploh primerna ter da bi bil bolj primeren Zrinjskega trg (danes Trg Borisa Kidriča). Veliko je bilo tudi nasprotovanja in pripomb dela javnosti ter kulturno zgodovinske in gradbene stroke. Pod vplivom vlade v Beogradu in vojske,⁴² je po več zapletih mestna občina poslala v odobritev upravi Dravske banovine dopis o "brezplačnem odstopu cca. 1500 kvadratnih

³⁵ Prav tam.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Več o njegovem delovanju glejte: Darko Friš in Nina Gosteničnik, "Dr. Alojzij Juvan, predsednik mestne občine Maribor v letih 1935–1941", v: *Mariborski župani, 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 444–473.

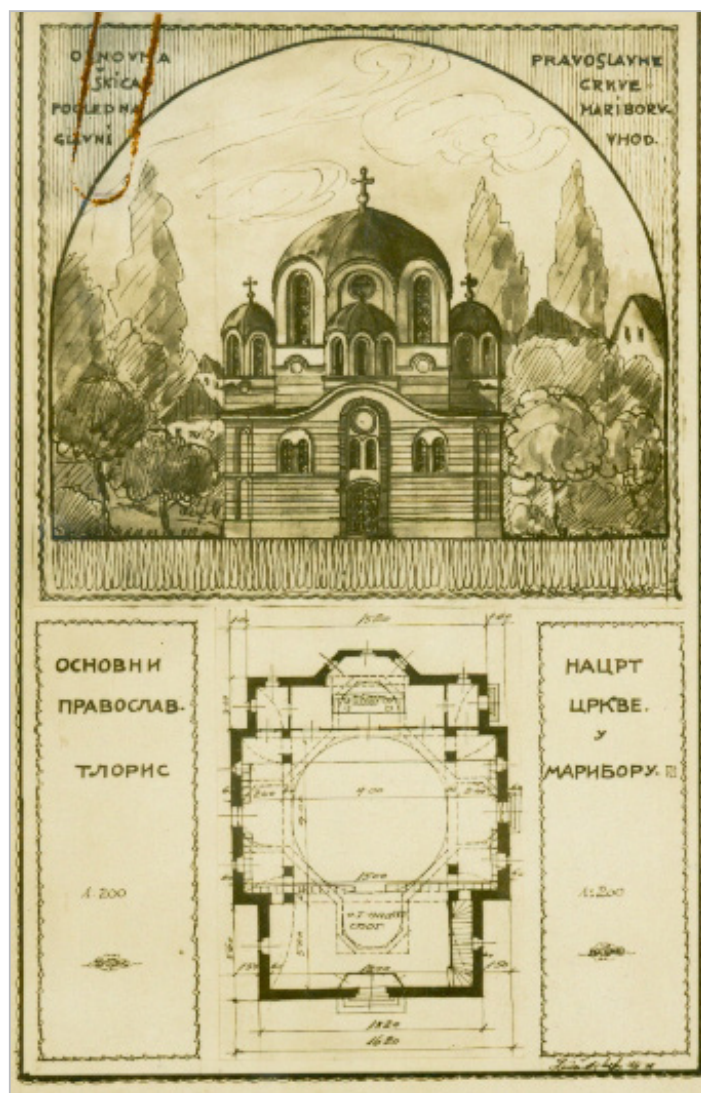
³⁸ PAM, SI_PAM/0005, šk. 164, Zapisnik javne III. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega z dne 27. 3. 1930.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ PAM, SI_PAM/0005, šk. 164, Zapisnik javne III. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega z dne 27. 3. 1930; "Seja mariborskega občinskega sveta", *Jutro*, 28. 3. 1930, št. 73, str. 2.

⁴¹ PAM, SI_PAM/0005, šk. 164, Zapisnik javne III. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega z dne 28. 5. 1930; "Seja mariborskega občinskega sveta", *Jutro*, 30. 5. 1930, št. 124, str. 5.

⁴² Mestni vojaški poveljnik general Svetožar Hadžić je na primer vodil vidne predstavnike srbske pravoslavne cerkve, ki so se na galeriji udeležili seje mestnega občinskega sveta, ko je le ta septembra 1932 vnovič razpravljal in odločal o dovoljenju za graditev cerkve (Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem*, str. 493).

Načrt pravoslavne cerkve v Mariboru (PAM, SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21. st.)

metrovelike ploskve Jugoslovanskega trga, perc. šte. 79, vlož. Štev. 47, k.o. Grajski marof v last uprave pravoslavne cerkvene občine v Mariboru".⁴³ Na ta sklep se je pritožila skupina občanov s prvopodpisanim Žebotom, vodjem Slovenske ljudske stranke v mestu, ki je ugovarjala predvsem lokaciji gradnje cerkve. Ban Dravske banovine dr. Drago Marušič je nato 8. novembra 1932 pritož-

⁴³ Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem*, str. 493.

Pravoslavna cerkev na Jugoslovanskem trgu v Mariboru. Južno od nje je mariborski grad in vzhodno ob njem Trg svobode, na katerem so po njegovi regulaciji nameravali postaviti spomenik kralju Aleksandru I. Karadordeviču (PAM, SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21. st.)

bo zavrnil in potrdil sklep mestnega odbora, Žebot pa se je pritožil na celjsko upravno sodišče.⁴⁴

Dne 12. avgusta 1934 so blagoslovili temeljni kamen za novo cerkev in končno je 11. septembra 1934 z dodelitvijo 900 kvadratnih metrov zemljišča gradnjo potrdil tudi mestni svet. Julija 1935 je pravoslavna cerkvena občina Maribor objavila zbiranje ponudb za izbor izvajalcev gradnje 22 metrov široke in 30 metrov visoke cerkve s petimi kupolami, za kar so v proračunu predvideli 1,337.414,18 din. Cerkvene in mestne oblasti so se dogovorile, da bo mesto gradnjo cerkve podprlo s "podaritvijo 500 kubičnih metrov gramoza in 700 kubičnih metrov peska" pridobljenega iz "izkopa temeljev in kleti za novo šolo v Magdalenskem predmestju", s pripombo, da se bo dostavilo za gradnjo cerkve toliko peska in gramoza, kolikor ga ne bodo potrebovali pri gradnji šole.⁴⁵ Za gradnjo cerkve pa so nato iz tega vira namenili le 350 kubičnih metrov gramoza, zato so v cerkveni občini zaprosili mestno občino za redne letne finančne prispevke, ki bi jih uvrstili v proračun občine, kot je bilo to v primerih drugih pravoslavnih cerkvenih občin v Dravski banovini, ki so "dobivale podpore od preobrata sem ter pridobivajo še danes. Ljubljanska pravoslavna cerkvena opština

⁴⁴ Prav tam, str. 493–507; "Pred gradnjo pravoslavne cerkve", *Jutro*, 30. 11. 1932, št. 279, str. 4.

⁴⁵ PAM, SI_PAM/0005, šk. 278, Dopis Srbske pravoslavne cerkvene občine v Mariboru naslovljen na "Mestno poglavarstvo Maribor" z dne 9. novembra 1935.

dobiva letno po Din 30.000".⁴⁶ Gradnjo cerkve je izvajalo podjetje Inž. Jelenec in Šlajmer, opeko pa je dobavljalo podjetje Nassimbeni. 21. decembra 1935 je bila cerkev pod streho, zanjo so porabili 300.000 kosov opeke. Njena zunanost je bila dokončana v letu 1936, okolica in notranost pa sta ostali nedokončani. Kljub temu so v njej opravljali posamezne cerkvene obrede. Časnik Jutro je tako poročal o pravoslavni svečanosti:

Te dni je bila pri novi zgradbi pravoslavne cerkve Lazarice na Jugoslovanskem trgu pristrčna svečanost mariborskih pravoslavcev. V navzočnosti polnoštevilno zbranih pravoslavni vernikov in predstavnikov staro katoliške cerkvene občine v Mariboru z župnikom Šegulo in F. Čošem, je prota Simon Ivošević blagoslovil petero križev, ki so jih dvignili na kupole.⁴⁷

Po okupaciji so Nemci odredili odstranitev cerkve, kar so morali izvršiti mariborski meščani, ki so bili zaprti v meljski vojašnici, med njimi tudi katoliški duhovniki.⁴⁸

Spomenika kralju Aleksandru

Ali nameniti denar za gradnjo spomenika, ali stavb v javno dobro, sta bili vprašanji, ki sta bili ob smrti kralja prisotni v javnosti. Po umoru "Viteškega kralja Aleksandra I. Ujedinitelja"⁴⁹ leta 1934 se je izoblikovala zamisel, da bi mu v Ljubljani in Mariboru postavili dva spomenika, ki bi naj ljudem predstavljala "nedvomen kažipot v prihodnost in jim dala zanesljivo jamstvo, da je izbrana

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ "Lepa pravoslavna svečanost", *Jutro*, 9. 8. 1938, št. 183, str. 5.

⁴⁸ PAM, SI_PAM/0005, šk. 278, Dopis Srbske pravoslavne cerkvene občine v Mariboru naslovljen na "Mestno poglavarstvo Maribor" z dne 9. novembra 1935; "Mariborski teden je pred durmi, blagoslovi-tev temeljnega kamna pravoslavne cerkve", *Jutro*, 25. 7. 1934, št. 168, str. 4; "Lepa pravoslavna sveča-nost", *Jutro*, 9. 8. 1938, št. 183, str. 5; Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem*, str. 493–507.

⁴⁹ *Aleksander Karađorđević* (Cetinje, 1888 – Marseille, 1934) je kot regent vodil Srbijo v prvi svetovni vojni in v času združevanja Srbov, Hrvatov in Slovencev v skupno državo. Leta 1921 je postal kralj. Zagovarjal je centralizem. Sprva kot koncept treh državnih plemen, nato od leta 1929, ko je ukinil ustavo ter razpustil stranke in parlament, kot koncept "integralnega jugoslovanstva". Leta 1931 je z oktroirano ustavo obnovil parlament, za sedeže v Narodni skupščini, pa so se lahko potegovalle vse-državne liste. V zunanji politiki je skušal ohraniti tradicionalne povezave (Francija, mala antanta) ter izboljšati odnose z Nemčijo, Bolgarijo, Turčijo in Svetim sedežem. Leta 1934 mu je uspelo ustanoviti Balkanski pakt (Jugoslavija, Romunija, Turčija, Grčija). Državna propaganda mu je nadela vzdevke "Zedinitelj, Viteški kralj in Vojak miru". 9. oktobra 1934 ga je v Marseillu ubil bolgarski terorist Veličko Dimitrov Kerin, v državi pa je bilo razglašeno šestmesečno žalovanje (Igor Grdina, "Karađorđević", *e-enciklopedija Slovenske osamosvojitve, ustavnosti in državnosti*, dostopno na: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/karadordevici>, pridobljeno: 7. 2. 2024.).

pot prava".⁵⁰ V obeh mestih sta začela delovati odbora za postavitve spomenika, ki sta se sestala na skupni seji 27. novembra 1934, in sicer na kraljevski banski upravi Dravske banovine v Ljubljani. Sejo je odprl senator dr. Ivan Hribar, nakar je besedo prevzel ban Marušič, ki je poudaril, da je, kljub različnim pogledom v javnosti, kako obeležiti spomin na umrlega kralja, potrebno podpreti in realizirati obe ideji. Tako najprej prvo, to je gradnjo spomenika v Ljubljani in Mariboru, ki bi se financirala z zbiranjem prostovoljnih prispevkov in zatem drugo, tj. gradnjo bolnice "Viteškega kralja Aleksandra I. Ujeditelja" v Ljubljani. V ta namen naj bi Ljubljana ustanovila poseben fond, v katerega bi letno prispevala pol milijona dinarjev in ki bi se mu pridružile še banovina, država in druge javne ustanove. Senator Miroslav Ploj je v razpravi poudaril, da je "vprašanje spomenika v Mariboru že rešeno", saj je v Mariboru, "kot obmejnim mestom brez spomenikov, a z številnimi tujci" spomenik "vprašanje mariborskega prestiža" ter da je potrebno "idejo socialne ustanove, katero pozdravljamo, držati ločeno od spomenikov".⁵¹ Dr. Franjo Lipold je dejal, da bodo v Mariboru, v spomin kralju, z organizacijo občine in posojili Mariborčanov kot "dobrodelne akcije v dobro" zgradili "prepotrebne šole in zavetišče v Magdalenskem predmestju".⁵² V nadaljevanju je potekala razprava o povezavi gradnje spomenikov z bolnišnico v Ljubljani in o načinu zbiranja in razdelitvi zbranih sredstev. Ob koncu sestanka so se dogovorili, da izdajo 1. decembra skupni "oklic" obeh odborov ter da bodo "poleg obeh spomenikov vodili tudi akcijo za socijalni spomenik za bolnico".⁵³ Ob razhajanjih, kako razmejiti območja na katerih bodo zbirali sredstva za posamezni spomenik, so sklenili, da se sredstva za izgradnjo dveh spomenikov zbirajo ločeno in po teritorialnem načelu mej "nekdanjih oblasti" in ne (avstrijskih) dežel.⁵⁴ Pod zapisnik so podpisani "podpredsednik senata dr. Ploj, predsednik dr. Lipold Franjo, Pogačnik Bogdan, dr. Dolar Anton in prof. Baš Franjo".⁵⁵ Po večerji v hotelu Union sta se Gradnik in Baš "sporazumela" glede vsebine oklica.⁵⁶

⁵⁰ PAM, SI_PAM/1240 Odbor za počastitev spomina kralja Aleksandra Maribor, 1934–1941 (dalje: SI_PAM/1240), šk. 4, Spomenik Viteškemu kralju Aleksandru I. Ujeditelju v Ljubljani, str. 3–64; Jezernik, *Mesto brez spomina*, str. 411–430.

⁵¹ SI_PAM/1240, šk. 1, Zapisnik skupne seje Mariborskega in Ljubljanskega odbora za postavitve spomenika Viteškemu kralju Aleksandru I. Ujeditelju na kraljevski banski Upravi Dravske banovine v Ljubljani dne 27. 11. 1934 ob 17. uri. Sestanek je bil s premorom zaključen ob 20.20 uri.

⁵² Prav tam. V mariborskem magdalenskem predmestju so 1. 12. 1936 svečano blagoslovili in odprli novo šolsko poslopje, v katerem sta bili druga deška meščanska šola in dekliška ljudska šola. Občina je v enem letu v ta namen zbrala osem milijonov din. Na šolskem dvorišču pa so postavili spomenik kralju Aleksandru ("Dve novi šoli v Mariboru", *Slovenski narod*, 2. 12. 1936, št. 276, str. 2).

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Prav tam.

Spomenik kralju Aleksandru v Mariboru

Dne 19. novembra 1934 je bila v mariborski kazinski dvorani skupščina, "anketa", ki so se je udeležili zastopniki vseh mariborskih "državnih, cerkvenih in vojaških oblastev, zastopniki kulturnih, nacionalnih in gospodarskih organizacij ter odlični predstavniki mesta Maribora in srezov Maribor desni in levi breg".⁵⁷ Na njej so izvolili spomeniški in izvršilni odbor, katerega naloga je bila postavitev spomenika pokojnemu kralju Aleksandru v Mariboru. 23. novembra 1934 je "Odbor za počastitev spomina blagopokojnega viteškega kralja Aleksandra I. Ujedinitelja v Mariboru" (dalje: Odbor v Mariboru) na drugi oddelek Kraljeve banske uprave Dravske banovine naslovil prošnjo za dovoljenje za zbiranje prispevkov na področju srezov Prevalje, Slovenj Gradec, Maribor levi in desni breg, Ljutomer, Murska Sobota, Dolnja Lendava, Ptuj, Konjice, Celje, Gornji grad, Šmarje pri Jelšah, Laško in Brežice ter mestnih občin Maribor, Celje in Ptuj. Prošnjo so nato 3. decembra 1934 popravili in, v skladu z dogovorom z Odborom v Ljubljani o razmejitvi območja zbiranja prispevkov na bivšo mariborsko in ljubljansko oblast, izločili sreza Laško in Brežice.⁵⁸

Za zbrane prispevke so pri Poštni hranilnici v Ljubljani odprli poseben račun. Zbrani prispevki pa so bili naloženi v Hranilnici Dravske banovine, podružnici Maribor, Mestni hranilnici Maribor in pri Kreditni zadrugi državnih uslužbencev v Mariboru. Pri zbiranju sredstev za gradnjo spomenika je bilo kljub prvotni odločitvi, da se spomenika postavi v Ljubljani in Mariboru, kar nekaj zmede, saj je bila akcija zbiranja denarja za spomenik v Mariboru "zelo prizadeta, vsled separatnih sličnih lokalnih akcij v Celju, Ptuj, na Prevaljah in drugod".⁵⁹ V Mariboru so tako do decembra 1936 zbrali 667.501,50⁶⁰ din, ki so jih po posameznih zbiralnih akcijah prispevali posamezniki, zbrani v naslednjih skupinah: odborniki, osnovne in srednje šole, sreska načelstva, sodišča, kaznilnica, davčne uprave, finančna kontrola, orožniške postaje, "šefi stanic", pošta, občine, denarni zavodi, Sokol, gasilci, društva izven Maribora, župni uradi in stolni kapitelj, društva v Mariboru, odvetniki, zdravniki, industrija, obrt, trgovina, hišni posestniki, vojaška oblast, bolnica, predstojništvo policije ter industrija in privatniki izven Maribora.⁶¹

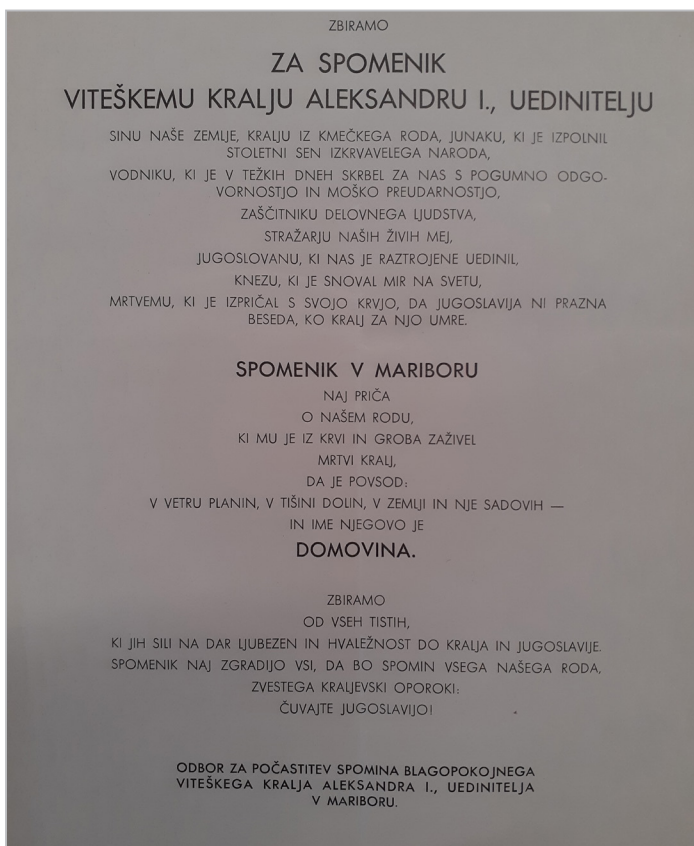
⁵⁷ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Zapisnik seje odbora za počastitev spomina blagopokojnega viteškega kralja Aleksandra I. Ujedinitelja v Mariboru z dne 18. 12. 1936.

⁵⁸ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Prošnja za dovolitev zbiranja prispevkov z dne 3. 12. 1934.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Za primerjavo: minimalne dnevne plače (mezde) so v letih 1930 in 1931 znašale 33 din, do leta 1934 so padle na 19,61 din ter se začele leta 1935 ponovno povečevati in so leta 1939 znašale 25,15 din. Ena odrasla oseba je na mesec samo za stroške prehrane (3014 kalorij na dan) porabila od 239 do 279 din (Vir: Jasna Fischer (ur.), *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992* (Ljubljana, 2005), str. 488); Za en izvod časnika *Slovenski narod* je bilo potrebno plačati en dinar ("Cena", *Slovenski narod*, 2. 12. 1936, št. 276, str. 1).

⁶¹ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Zapisnik seje odbora za počastitev spomina blagopokojnega viteškega kralja Aleksandra I. Ujedinitelja v Mariboru z dne 18. 12. 1936.

Letak (PAM, SI_ PAM/1240, AŠ 5)

Odbor v Mariboru je sprejel sklep, da se navedena zbrana sredstva namenijo da "postavimo v Mariboru blagopokojnemu kralju likovni spomenik", saj je mariborski mestni svet na seji 11. decembra 1934 sklenil, da bo v spomin na kralja "zgradil v Magdalenskem predmestju v Mariboru novo deško meščansko šolo in dekliško ljudsko in posebno otroško zavetišče".⁶² V mestu so bili tudi drugi predlogi, kako počastiti spomin na mrtvega kralja. Tako je pisatelj Dragan Šanda v dopisu Mestnemu poglavarstvu v Mariboru predlagal, da se ustanovi "Aleksandrov mariborski literarno-znanstveni sklad", iz katerega obresti bi se "skozi stoletja" lahko letno izdajalo "vsaj dve knjigi" pisateljev mariborskega kulturnega območja, kar bi bila "resnična zmaga slovenskega duha, v tem tako važnem in radi bližine meje, tako ogroženem ozemlju".⁶³

⁶² Prav tam.

⁶³ PAM, SI_PAM/1240, šk. 5, Dopis pisatelja Dragana Šande z dne 27. 12. 1936, ki je bil naslovljen na Mestno poglavarstvo Maribor. Le to ga je 29. 12. 1936 odstopilo v reševanje Odboru v Mariboru.

Na zbiranje sredstev je Odbor v Mariboru pozival s posebnimi letaki, na katerih je zapisano, "da zbirajo od vseh tistih, ki jih sili na dar ljubezni in hvaležnosti do kralja".⁶⁴ Poleg tega je posameznim organizacijam, društvom in posameznikom pošiljal dopise, v katerih jih je pozival k darovanju. Ob tem je prišlo tudi do zmešnjave, saj so v isti namen v posameznih krajih pri istih posameznikih zbirali v različnih sredinah, tako da je bila, kot je Sreskemu načelstvu v Slovenj Gradcu poročal šolski upravitelj v Velenju, "nabiralna akcija zelo težavna".⁶⁵ Zaradi nadzora in evidence so na posebnih nabiralnih polah vodili evidenco zbranih sredstev, ki so jih nato skupaj z zbranimi sredstvi predali Odboru v Mariboru. Le ta je vodil evidenco poslanih in vrnjenih pol. Tistim, ki tega niso storili, so pošiljali posebne dopise. Tako so na primer od Adele Blažič nujno zahtevali, da do 1. decembra 1935 zbere prispevke od hišnih stanovalcev in vrne nabiralno polo. Blažičeva je Odboru odgovorila, "da ne more dati nobene podpore", saj je prejela "samo 145 din miloščine od državnih železnic", njen sin, ki pa ne stanuje v Mariboru, je v ta namen že prispeval 50 din.⁶⁶ Lavantinski knezoškofijski ordinariat je Odboru poročal, da so po posameznih župnijskih uradih zbrali 6.579 din.⁶⁷

Pomembno vprašanje pri izgradnji spomenika je bila tudi njegova lokacija. Za Odbor v Mariboru sta dr. Ivo Šorli in inženir arhitekt Jaroslav Černigoj⁶⁸ v začetku februarja 1935 pripravila referat oziroma predlog za umestitev spomenika v mestno okolje. V njem sta izpostavila, da mora lokacija, kjer bi lahko postavili spomenik, simbolizirati "narodovo osvobodjenje in ujedinjenje, je trajna, velika manifestacija narodove nacionalne in kulturne sile" in naj bi

⁶⁴ PAM, SI_PAM/1240, šk. 5, Letak Zbiramo za spomenik viteškemu kralju Aleksandru I. Ujedinitelju.

⁶⁵ PAM, SI_PAM/1240, šk. 5, Dopis Stojana Turka Sreskemu načelstvu v Slovenj Gradcu z dne 15. 9. 1936.

⁶⁶ PAM, SI_PAM/1240, šk. 5, Dopis Odbora Adeli Blažič v Mariboru z dne 28. 10. 1935 in njen odgovor, brez datuma.

⁶⁷ PAM, SI_PAM/1240, šk. 5, Dopis Lavantinskega knezoškofijskega ordinariata Odboru v Mariboru z dne 18. 6. 1936.

⁶⁸ *Jaroslav Černigoj* (Bovec, 1905 – Maribor, 1989) je bil v obdobju med svetovnima vojnama kot vodja gradnje stavb zaposlen pri Oblastnem odboru v Mariboru, nato v banski upravi v Ljubljani, samostojni arhitekt v Mariboru ter med letoma 1934 in 1941 kot arhitekt v Mestnem gradbenem uradu v Mariboru. Kot eden prvih diplomantov Jožeta Plečnika je v tradicionalno mariborsko okolje vnašal moderno funkcionalistično arhitekturo. Njegov arhitekturni opus obsega stanovanjske, poslovne, šolske in industrijske stavbe. V sodelovanju z arhitektom Aleksandrom Devom je zasnoval Osrednji zavod za zavarovanje delavcev (1930–31), Hutterjev blok (1940–41) in Hranilnico Dravske banovine v Mariboru (1931–32), pri kateri je bil glavni projektant in ki predstavlja vrhunec njegovega mladostnega obdobja. Naredil je načrt za Mestno in meščansko šolo v Mariboru (1934–36, današnja Osnovno šolo Franceta Prešerna, v sodelovanju z Emilom Navinškom), ki je ob izgradnji veljala za najnaprednejšo šolsko stavbo na Slovenskem. S tlorisom v obliki črke A naj bi se poklonili spomenu kralja Aleksandra I. Karadordeviča. Izdelal je regulacijske načrte celotnega Maribora in posameznih mestnih predelov, kot so Glavni trg, Trg Zrinjskega (1935) in Trg svobode (1938), ki niso doživeli izvedbe, so pa bili izhodišče za povojni urbanistični razvoj mesta (Andreja Rakovec, "Černigoj, Jaroslav (1905–1989), *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1006870/>, pridobljeno: 5. 3. 2024).

bil umeščen ali v središču mesta ali na dominantni točki "od koder obvladuje mesto in daje svoj pečat pokrajini".⁶⁹ V naboru za lokacijo spomenika so bili v mestu Kralja Petra trg, Glavni trg, Slomškov trg, Grajski trg, Jugoslovanski trg, Trg svobode, prostor pred Frančiškansko cerkvijo ter mariborski park, vsak s svojimi prednostmi in pomanjkljivostmi. V okolici pa trije griči, in sicer Kalvarija, Piramida in Stolni vrh, ki pa "niso dominirali nad pokrajino in bi pri postavitvi spomenika na enem izmed njih manjkala notranja prepričevalnost".⁷⁰ Tako se je "iz skope vrste možnih prostorov" izluščil "prostor, ki ima največ kvalitet za postavitve spomenika – Trg svobode", kar pa je bilo možno le ob celoviti ureditvi trga. Odbor je sprejel sklep, da je lokacija spomenika na Trgu svobode, vendar naj v zvezi s tem pri razpisu umetnikom "ne vežejo rok".⁷¹ Odbor je tudi sklenil, da se kot člani žirije za razpis natečaja zaprosi Josipa Plečnika, Ivana Meštroviča, Franceta Steleta, Alojzija Juvana, Franja Lipolda in Stanka Detelo ter da se za postavitve spomenika razpiše splošni jugoslovanski natečaj.⁷²

Izvršilni odbor je v pripravih na razpis za postavitve spomenika proučeval in se odločal o različnih predlogih, ki naj bi bili elementi razpisa. Med drugimi je pretresal tudi vprašanje, kdo bo pripravil osnutek razpisa, potem ko je Plečnik zaradi prezasedenosti odklonil prošnjo, da pripravi razpis. Razpravljal je o zahtevi mestnega poglavarstva, da se pripravijo idejni načrti za regulacijo Trga svobode do pomladi 1938. Pa tudi o tem, da bi bil spomenik vendarle na Piramidi (Bašev predlog), kar pa je bilo zavrnjeno, z utemeljitvijo, da "Piramida ni dovolj dominantna".⁷³ V razpisu natečaja za idejni osnutek spomenika je bilo tako predvideno, da bo spomenik v spomin "Viteškemu kralju Aleksandru I. Ujedinitelju v Mariboru na Trgu Svobode", način izvedbe je bil "svoboden", tako glede na obliko, material in njegovo lokacijo postavitve na trgu, z omejitvijo, da je potrebno ob tem priložiti tudi idejni načrt za celovito ureditev trga.⁷⁴ Predvideni stroški za postavitve spomenika pa so bili: 600.000 dinarjev za spomenik, 150 dinarjev po kvadratnem metru za ureditev trga ter 10.000 dinarjev za nagrade in odkup avtorjem.⁷⁵

Člani komisije za izbor spomenika so bili dr. Franjo Lipold, odvetnik in predsednik Odbora v Mariboru, dr. France Stele, umetnostni zgodovinar in

⁶⁹ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Zapisnik seje odbora za počastitev spomina blagopokojnega viteškega kralja Aleksandra I. Ujedinitelja v Mariboru z dne 18. 12. 1936.

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Prav tam.

⁷² Prav tam.

⁷³ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Zapisnik izvršilnega odbora z dne 1. 10. 1937; Razpis natečaja za idejne osnutke spomenika blagopokojnemu Viteškemu kralju Aleksandru I. Ujedinitelju v Mariboru, osnutek v tipkopisu z rokopisnimi dodatki in popravki, brez datuma.

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ Prav tam.

univerzitetni profesor v Ljubljani, Janez Zorman, upravnik Narodne galerije v Ljubljani, inženir arhitekt Jože Jelenec, arhitekt v Mariboru, njihovi namestniki pa Bogdan Pogačnik, bančni ravnatelj v Mariboru, inženir Josip Baran, načelnik mestnega gradbenega odbora v Mariboru, stalni stolni kanonik in ravnatelj bogoslovja v Mariboru dr. Alojzij Ostrc in dr. Ivo Šorli, notar in pisatelj v Mariboru. Zapisnikarja sta bila dr. Milan Senekovič in Franjo Baš. Navedeni so na svoji drugi seji odločali o izboru spomenika. Seja je bila na mariborskem gradu in je s prekinitvami potekala od 3. do 8. februarja 1939. Registrirali so vseh 27 prispelih predlogov za postavitev spomenika in pregledali njihovo skladnost z razpisnimi pogoji. Po izločitvi neustreznih so sklenili, da prvo nagrado in odkup v višini 16.000 din prejme predlog oziroma osnutek, ki je bil ob sprejemu zaveden pod tekočo številko 10 z naslovom "Nova os", avtorjev inženirja arhitekta Jaroslava Černigoja in akademskega kiparja Borisa Kalina. Ob koncu seje je komisija soglasno sklenila, da se "spomeniškem odboru in mestni občini mariborski" predlaga, da izbrani predlog "v celoti izvede".⁷⁶ Komisija je nagrade in priznanja namenila še devetnajstim predlogom, in sicer v skupni vrednosti 47.500 dinarjev. Izvršni Odbor v Mariboru je na svoji seji dne 14. februarja 1939 sklepe komisije potrdil.⁷⁷

Po odobritvi izbranega predloga s strani Ministrstva za prosveto je Odbor v Mariboru 12. junija izbranim avtorjema poslal obvestilo o odločitvi, da name-rava "izvesti kraljevi spomenik" po njuni zasnovi in to na Vidov dan leta 1940. Avtorja sta se v odgovoru zahvalila za izbor in zaupanje ter poudarila, da je ure-ditev Trga svobode, na katerem bo stal spomenik nujna istočasno s postavitvi-jo spomenika. Za postavitev spomenika sta predlagala dve možnosti. Po prvi bi avtorja poskrbela za celotno izdelavo in postavitev spomenika v vrednosti 600.000 din, z zadržkom, da bo livarna za odlitje spomenika v bronu zaračunala 200.000 dinarjev. Če bi bila v času odlivanja spomenika borzna cena brona višja, bi bil za toliko višji tudi strošek postavitve. Drugi predlog je predvideval izde-lavo spomenika do njegove oddaje v livarno. Za to "čisto duševno delo", pa sta predvidela stroške v višini 155.000 din z možnostjo povečanja zaradi nepredvi-denih stroškov do največ 50.000 din, kar bi določili v posebni pogodbi.⁷⁸

V specifikaciji potrebnih tehničnih del v zvezi s postavitvijo spomenika je bilo predvideno, da se izdela: ogrodje in nabava gline za situacijo konja v

⁷⁶ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Zapisnik 2 seje žirije, določene po Odboru za počastitev spomina blago-pokojnega Viteškega kralja Aleksandra I. Ujedinitelja v Mariboru od 3. do 7. februarja 1939; Zapisnik izvršilnega odbora dne 14. 2. 1939.

⁷⁷ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Zapisnik 2. seje žirije; Zapisnik izvršilnega odbora dne 14. 2. 1939; "Podaljšanje roka za predložitev osnutkov za spomenik kralju Aleksandru I. v Mariboru do 1. februarja 1939", *Umetnost, mesečnik za umetniško kulturo* 3, št. 3–4 (1939), str. 2.

⁷⁸ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Zapisnik seje ožjega odbora dne 9. 6. 1939; Dopis inženirja arhitekta Jaroslava Černigoja in Borisa Kalina, akademskega kiparja, z dne 12. 7. 1939.

naravni velikosti (predvideni stroški 3.800 din), vrtilna plošča za težo približno 2.300 kilogramov (1.300 din), odlitek študije v mavec za "delavci vlivači, mavec, železo za armiranje" (5.600 din), uporaba modela živega konja – "hlapec" (800 din), študija jezdeca na mavčnem modelu konja v naravni velikosti ter potrebna ogrodja in odlitek v mavec (2.800 din), izdelava modela tretjinske velikosti s potrebnim ogradjem in odlitkom v mavec (3.000 din), izdelava kipa spomeniške velikosti z ogradjem za konjenika, varjenim železom, okoli 150 kilogramov svinčenih cevi za ogrodja "ekstermitet in krogelni sklepi" (6.200 din), "specialno za to delo napravljeva vrtilna plošča za težo ca 4000 kg" (2.200 din), dokup gline za spomeniško velikost (800 din), "potrebni moški akt in živi model konja" (1.200 din), odlivanje konjenika v mavec z "vsemi za vlivanje v bronovino potrebnimi sklepni modeli (14.000 din) in embalaža konjenika za prevoz potom železnice, v Sloveniji žal nimamo strokovnjaka" (3.400 din), kar je skupaj znašalo 24.100 din.⁷⁹ V te stroške pa ni bilo vštet še "prevoz modela v mesto vlijanja, potni stroški za nadzor v dobi vlijanja in cizeliranja".⁸⁰

Iz dopisov med avtorjema in Odborom v Mariboru, ki so ohranjeni v arhivskem gradivu o postavitvi spomenika, je razvidno, da so potekali v obe smeri intenzivni pogovori o izvedbi projekta. Ob tem je bilo pomembno vprašanje, kje v državi, po kakšni ceni in s kakšno kvaliteto materiala je tak spomenik sploh možno odliti. Ali je to livarna "Voždovac" ali "livnica pri akademiji umetnosti v Zagrebu"? Za slednjo se je nato izkazalo, da je bila njena ponudba za 100.000 din dražja od prve, zato se odločili, da se bo spomenik odlil v livarni "Voždovac".⁸¹ Kamnoseška dela iz pohorskega tonalita v vrednosti 280.000 din so zaupali "industrijalcu in veleposestniku" Milanu Lenarčiču iz Josipdola, Ribnica na Pohorju, ki je po podpisu pogodbe Odboru v Mariboru v namen postavitve spomenika daroval 100.000 din.⁸²

Postavitev spomenika je bila tesno povezana z regulacijo oziroma ureditvijo Trga svobode, kjer bi naj spomenik postavili. Z ureditvijo 3.794 kvadratnih metrov površine trga bi Maribor "dobil edinstven forum ob svoji glavni prometni arteriji Aleksandrovi cesti", za kar je bilo v proračunu predvidenih za 560.950 din.⁸³ Trgu sta njegovo nepravilno tlorisno obliko določala "Bastija", izzidek na severovzhodu gradu, trakt z neobičajnimi, a skladnimi proporcijami,

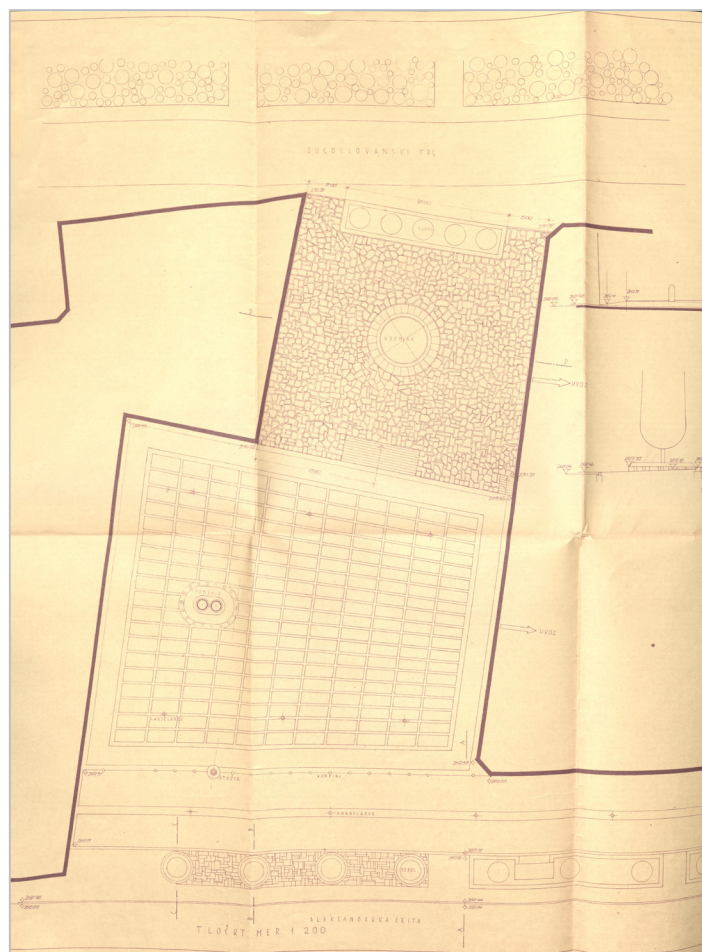
⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Predvideni stroški tehničnih del okrog izvršitve modela za konjenika za spomenik Kralju Aleksandru I. Ujedinitelju v Mariboru.

⁸¹ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Dopis Odbora v Mariboru avtorjema z dne 29. 2. 1940; Zapisnik seje izvršilnega odbora dne 9. 4. 1940.

⁸² PAM, SI_PAM/1240, šk. 4, Pogodba med Odborom v Mariboru in Milanom Lenarčičem z dne 21. 10. 1940; Potrdilo Odbora v Mariboru Milanu Lenarčiču o "velikodušnem daru" z dne 21. 10. 1940.

⁸³ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, "Nova Os"; Regulacija Trga svobode in spomenik kralju Aleksandru I. Ujedinitelju.

Načrt regulacije Trga svobode (PAM, SI_PAM/1240, AŠ 2)

ter kot, ki ga je tvoril grad z osjo Aleksandrove ceste: "Gmota gradu na zapadu in vrsta hiš na vzhodu predstavljata sicer dovolj tehtno zamejitev na dveh straneh, zato pa se prostor na severu povsem razblinja v zelenje Jugoslovanskega trga in ostaja na jugu sploh brez vsakega zaključka".⁸⁴ Program natečaja je prepuščal avtorjem svobodno odločitev glede oblike, materiala in umestitve, vendar pa je vseboval določilo, da se preko trga ukine tranziti promet. Spomenik bi bil postavljen na glavni osi trga in bi ga tako obvladoval. "Ako potegnemo od vogala izzidka h gradu paralelo in jo presečemo s severno mejno črto podaljšane promenade ter postavimo v tem presečišču velik stožer, jambor za

⁸⁴ Prav tam.

zastavo, dobimo na novem prostoru med izzidkom in stožerom prostorninsko nišo. Spomenik leži med vertikalno vogalo bastije in vertikalno stožera v odnosu in povezanosti z gradom".⁸⁵ Spomenik naj bi bil postavljen tako, da bo imel "profilni pogled" z "najboljšo, južno razsvetljavo".⁸⁶ Taka postavitev spomenika pa je "od arhitekta kot od kiparja" zahtevala "mnogo takta", predvsem zato ker "je nemirno, temno ozadje gradu z visoko streho in arkadami predstavlja(lo) za spomenik znatno nevarnost".⁸⁷ Kajti,

najlepša silhueta je zaman, če je oko ne more zaznati, a ravno bron, material za skulpture na prostem, ki je za naše podnebje najprikladnejši, potrebuje za svoj učinek zraka in luči. Za to je potreben visok podstavek. Običajen visok podstavek pa bi s svojo veliko gmoto zakrival pogled na grad in bi, kar se merila tiče, zelo neprijetno in zanj gotovo neuspešno tekmoval z gradom. To spoznanje je dovedlo do podstavka z (starim romanskim) motivom, ki omogoča veliko višino skulpturi, a ima spričo svoje perforiranosti nemasivno obliko. Višina podstavka bo znašala 10,50 m, bronasta plastika, konjenik z zelo jasno, tudi v tej višini razumljivo kretnjo konja in jezdeca, se bo torej za vso ploščino Trga svobode z vso energijo odražala od neba. V svečanem miru bo obvladoval bronasti lik vso situacijo in zvečer, ko ta, tako družabni del Maribora, še bolj zaživi, bo zamirajoča luč sonca lesketala na hrbtu orjaškega konja in zlatila kraljevo figuro.⁸⁸

Medsebojne obveznosti med Odborom v Mariboru in avtorjema je določala posebna pogodba. V pripravi na njeno izdelavo je odvetnik dr. Janko Žirovnik iz Ljubljane, na Lipoldovo prošnjo, posredoval dva dogovora, ki sta bila sklenjena z Lojzeto Dolinarjem 26. decembra 1930 za spomenik Kralja Petra in 1. februarja 1939 za spomenik Kralja Aleksandra, obeh v Ljubljani, ki bi ju lahko uporabil za pripravo pogodbe za izdelavo spomenika v Mariboru.⁸⁹ Žirovnik je v nadaljevanju zapisal, da so Dolinarju dali v izdelavo samo "plastiko", izdelavo podstavka pa so, z avtorjevim posredovanjem, zaupali "neki tvrdki v Beogradu, ki nam bo dobavila granit iz ondotnih kamnolomov", saj je bilo razmerje med ceno "pohorskega granita in domačimi podjetniki ter Jablaniškim granitom in beograjskimi delavci 4 : 1".⁹⁰ Odbor v Mariboru je avtorjema

⁸⁵ Jaroslav Černigoj, "Bodoči Trg svobode v Mariboru", *Kronika slovenskih mest* 6, št. 2 (1939), str. 81.

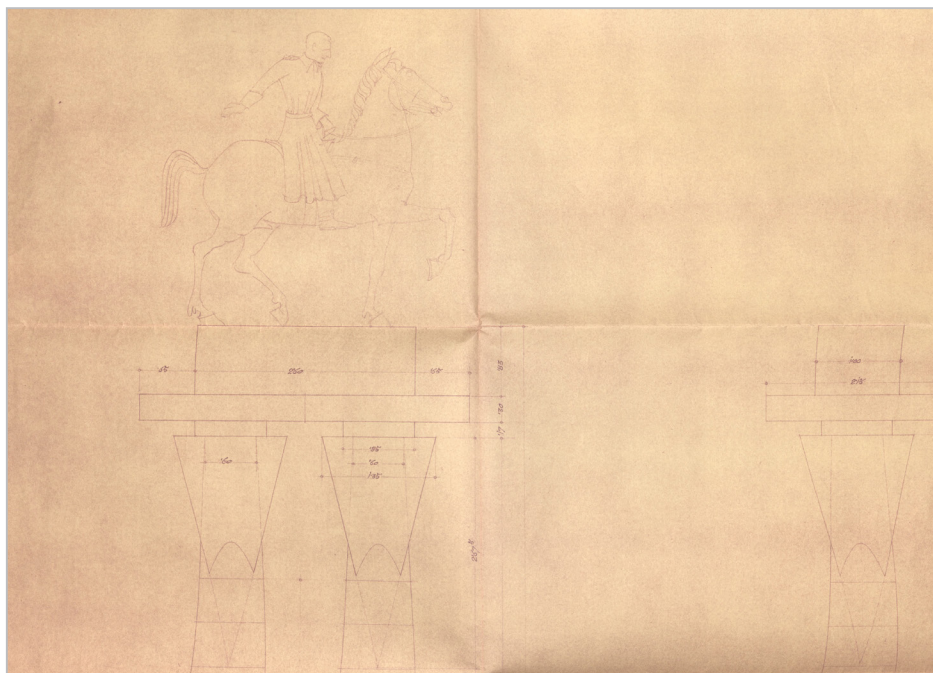
⁸⁶ Prav tam, str. 82.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Prav tam. Glejte tudi: Baš, "Razvoj Maribora v l. 1918.–1938.", str. 57–68; Damir Globočnik, "Spomenik kralju Aleksandru I. v Mariboru", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 90=Nv55, št. 3–4 (2019) (dalje: Globočnik, "Spomenik kralju Aleksandru I. v Mariboru"), str. 133–163.

⁸⁹ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Pismo advokata dr. Janka Žirovnika naslovljeno na dr. Franja Lipolda z dne 12. 7. 1939.

⁹⁰ Prav tam.

Načrt spomenika kralju Aleksandru v Mariboru (PAM, SI_PAM/1240, AŠ 2)

18. aprila 1940 posredoval naročilo za model skulpture v spomeniški velikosti v mavcu in vse načrte za dokončanje spomenika v vrednosti 200.000 din.⁹¹ Kalin je model kipa izdelal do oktobra 1940. Kip je bil do decembra leta 1940 odlit v mavec, razrezan in oddan v livarno. Za datum odkritja je bil določen Vidov dan leta 1941. Postavitev spomenika in dokončno ureditev Trga svobode je preprečila okupacija.⁹²

Petintrideset let kasneje je bil na Trgu svobode vendarle postavljen spomenik. 27. novembra 1975 so mestne oblasti na njem postavile monumentalni bronasti spomenik narodnoosvobodilnemu boju, katerega avtor je bil Slavko Tihec in predstavlja "komunikativno sporočilo in izpoved o delavskem boju, narodnoosvobodilnem gibanju, revoluciji, trpljenju in zmagi Maribora ter severovzhodne Slovenije".⁹³ Spomenik, ki je postavljen v samo središče trga, tehta

⁹¹ PAM, SI_PAM/1240, šk. 1, Potrdilo o prejemu naročila, ki sta ga Jaroslav Černigoj in Boris Kalin posredovala Odboru v Mariboru z dne 18. 4. 1940.

⁹² Globočnik, "Spomenik kralju Aleksandru I. v Mariboru", str. 133–163.

⁹³ *Kamra.si*, dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/spomenik-nob-na-trgu-svobode-v-mariboru>, pridobljeno: 11. 4. 2024.

Spomenik kralju Aleksandru v Ljubljani (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, foto: Jakob Prešeren)

25 ton, "stroški za njegovo izdelavo in postavitve so znašali približno 8 milijonov dinarjev, kar bi danes nanese nekaj čez 2,2 milijona evrov".⁹⁴

Spomenik kralju Aleksandru v Ljubljani

V Ljubljani je ideja, res da za kratek čas, postala dejstvo. V treh letih so zbrali 1,6 milijona dinarjev. Prvi odbor za postavitve spomenika je vodil Ivan Hribar, ki je sprava izbral, nato pa zavrnil predlog Plečnika, ki si je spomenik, na spodnjem delu Kongresnega trga (pred Filharmonijo s pogledom na nunsko cerkev) zamislil kot odprto stebrišče, v katerem je predvidel konjeniško, po kiparju Slavku Pengovu na vzpetem konju izdelano podobo pokojnega kralja. Spor med zagovorniki in nasprotniki spomenika se je odvijal okoli tako imenovanih propilej.⁹⁵ Vendar je tudi po ponovnem razpisu obveljala zamisel o konjeniškem spomeniku, ki je najbolj izrazito predstavljal kraljevo moč in dostojanstvo. Izbran je bil predlog Lojzeta Dolinarja. Sedem metrov, s podstavkom deset,

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ S stebri oblikovan dostop do vhoda v svetišče.

visoka upodobitev kralja – vojaka in zmagovalca v triumfalnem pohodu, ki mu je narod izročil žezlo, simbol svobode. Sprva naj bi ga umestili na vhod v Tivoli, nato pa so njegovo umestitev na Kongresnem trgu določili z leseno maketo v naravni velikosti. Odkritje spomenika je bila sprva predvidena za Vidov dan leta 1940, vendar so ga zaradi stavke gradbenih delavcev prestavili na 6. september, rojstni dan kralja Petra II, ki je spomenik očetu tudi odkril. Neke poletne noči leta 1941 pa od obeh ljubljanskih konjenikov ni ostal "več niti kamen na kamnu".⁹⁶

Sklep

Urbanistični razvoj mesta Maribor so po eni strani močno zaznamovale spremembe državne in družbeno politične ureditve, del katerih je bilo mesto, po drugi strani pa bi lahko rekli, da je vse ostajalo bolj ali manj enako, razen v primeru poimenovanja in preimenovanja ulic ter v gradnji in rušenju spomenikov. Z novo državo, Kraljevino SHS, kjer so osrednje prometnih poti tekle ob reki Savi, se je geostrateški položaj Maribora občutno spremenil. Strateška, središčna lega mesta, ki je bilo do tedaj sredi cesarskih prometnih poti in je z izgradnjo železnice pospešila razvoj mesta, se "spremeni" in mesto je ležalo na skrajnem severovzhodnem koncu države. Zraven nove strateške lege, pa je mestu novo dimenzijo na kulturnem, socialnem in narodno-obrambnem področju "prinesla" sprememba v nacionalni strukturi. V tem obdobju je iz mesta odšlo predvsem nemško plemstvo in uradništvo, so pa ob tem v mesto prišli novi priseljenci, predvsem iz Primorske in Koroške, kot politični in ekonomski migranti. Jugoslovanski Maribor je tako, po besedah Franja Baša, "izgubil svoj prometni položaj na smeri vzhod-zahod, ga obdržal na smeri sever-jug in začel z likvidacijo kulturne supremacije Dunaja, kar odgovarja tudi našemu historičnemu narodnopolitičnemu programu narodnokulturne emancipacije in osamosvojitve".

Na zunaj pa se je ta sprememba izrazila tudi v poimenovanju ulic in trgov ter postavitvi spomenikov, ki sedaj niso bili več avstrijski (nemški) ampak slovenski (jugoslovanski). Preimenovanih je bilo 161 ulic, cest in trgov, med njimi tudi osrednja mestna prometnica, ki so jo preimenovali v Aleksandrovo cesto.

Najbolj pa sta jugoslovanski značaj Maribora zaznamovali prizadevanji za postavitve pravoslavne cerkve na takrat Jugoslovanskem trgu, danes Trgu generala Maistra, ter načrti za postavitve monumentalnega kipa kralju Aleksan-

⁹⁶ SI_PAM/1240, k. 4, Spomenik Viteškemu kralju Aleksandru I. Zedinitelju v Ljubljani, str. 3–64; Jezernik, *Mesto brez spomina*, str. 411–430.

dru I. Karađorđeviću na Trgu svobode. Pravoslavno cerkev so, kljub odporom v katoliškem mestu, ob podpori države in vojske ter pragmatizmu mestnih oblasti, uspeli zgraditi, ne pa dokončati. Postavitev spomenika umrlemu kralju, pa se kljub plebiscitarni javni podpori in zbiranju sredstev med celotnim prebivalstvom, ni uresničila in to predvsem zaradi dolgotrajnih postopkov pri razpisu, izboru avtorjev, lokacije in njene ureditve ter načina njegove postavitve.

Tomaž Kladnik and Mateja Čoh Kladnik

THE SLAVIC SOUTH IN MARIBOR'S MONUMENTS AND STREET NAMES

SUMMARY

The urban development of Maribor was strongly influenced by changes in the system of government and the socio-political order. However, one could also argue that everything remained more or less the same, except for the naming and renaming of streets, and the construction and demolition of monuments. With the new state, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of SHS), in which the main transport routes ran along the Sava River, Maribor's geostrategic position changed considerably. The strategic, central location of the city (which until then had been at the centre of the imperial transport routes which, with the construction of the railway, had accelerated the city's development) "changed", and Maribor was now located in the far north-eastern corner of the country. In addition to the new strategic location, a change in the national structure also gave the city a new cultural, social and national defence dimension. During this time, the German nobility and officialdom mostly left the city, while new immigrants, especially from Primorska (the Slovenian Littoral) and Koroška (Carinthia), came to Maribor as political and economic migrants. According to Franjo Baš, "the Yugoslav Maribor lost its east-west transport position, kept its north-south transport position, and began to liquida-

te the cultural supremacy of Vienna, which also corresponds to our historical national political programme of national and cultural emancipation and independence".

This change was also reflected in the naming of streets and squares, and in the erection of monuments which were now no longer Austrian (German) but Slovenian (Yugoslav). As many as 161 streets, roads and squares were renamed, including the city's main thoroughfare, which was renamed Alexander Street.

The Yugoslav character of Maribor was most marked by the efforts to build an Orthodox church on what was then Yugoslav Square, today's General Maister Square, and the plans to erect a statue and monument to King Aleksandar I Karađorđević on Freedom Square.

The Orthodox church was built, but not completed, despite opposition from the Catholic city, with the support of the state and the army, and the pragmatism of the city authorities. With the establishment of the new state, Orthodoxy began to spread rapidly on Slovenian territory. The ruling dynasty was no longer Roman Catholic, but Orthodox. With the reorganisation of the state, many Serbian military and official families, as well as merchants and craftsmen, immigrated to the Slovenian territory and thus also to Maribor. They were accompanied by many refugees from Russia, who had left the country when the Bolshevik Revolution took place. Their need for adequate spiritual care was met with understanding and moral and financial support from the ruling house and the military, as well as from the local authorities, especially the Yugoslav-oriented liberals. The Orthodox Church of Cyril and Methodius in Maribor was founded in 1920 and had about 500 members. A military chapel was initially set up for the performance of Orthodox religious services. For this purpose, one of the rooms in the former Cadet House (Kadetnica) - after the war renamed into the King Peter I Barracks - was converted into a chapel. Then a new location was found in the King Alexander Barracks in Melje, where a ceremonial hall in one of the buildings was converted into a religious space, and finally in the Duke Putnik Barracks in Tabor. The Orthodox religious community was also always looking for a permanent solution for the religious service, which they saw in the construction of an Orthodox church in Maribor. For this purpose, they also set up a special church committee. Initially, the proposal was to convert the former Minorite monastery church, which was part of the Drava barracks, into an Orthodox church. Due to a dispute between the municipal and military authorities over the ownership of military property in the city, the idea did not materialise, so the church committee sought help in the capital and then again asked the Maribor municipality to allocate a suitable site for the construction of a church on Jugoslovanska Square. After several complications and complaints about the suitability of its location in the city centre, the foundation stone for the new church was blessed on 12 August 1934. On 11 September 1934, the

construction was approved by the City Council. The exterior was completed in 1936, but the surroundings and the interior remained unfinished.

However, the erection of a monument to the deceased King did not materialize, despite plebiscitary public support and fund-raising among the entire population, mainly due to the lengthy procedures involved in the call for tenders, the selection of sculptors, the location and its layout, and the manner in which the monument was to be erected. The German occupation of April 1941 crushed all expectations for the erection of the monument, and the occupying authorities demolished the Orthodox church. In mid-November 1934, an assembly of Maribor state, church and military authorities, representatives of cultural, national and economic organisations and other prominent individuals was held in Maribor's Casino Hall to elect a Monument and Executive Committee, whose task was to erect a monument to the late King Alexander in Maribor. The Committee, which was named "Committee for the Commemoration of the Late Knight King Alexander I the Conqueror in Maribor", started the procedures for raising financial resources and preparing for the call for tenders for the erection of the monument. The money was donated by individuals in individual fund-raising campaigns, gathered in groups: committee members, primary and secondary schools, the Sreska Principality, the courts, the penitentiary, the tax administration, the financial control, etc. On the basis of several proposals and discussions, the Committee decided that the monument would be erected on Freedom Square and that a competition would be launched for its construction. The proposal under the code name "New Axis", by the engineer-architect Jaroslav Černigoj and the academic sculptor Boris Kalin, was chosen and finally approved on 14 February 1939. Its erection was closely linked to the regulation or layout of Freedom Square. On 18 April 1940, the Committee sent the artists a commission for a model of the monument-sized sculpture in plaster. Kalin produced the model by October 1940. In December 1940, it was cast in plaster, cut and delivered to the foundry. The date of the unveiling was set as Vida's Day in 1941. The erection of the monument and the final layout of Freedom Square were subsequently prevented by the occupation. The occupying authorities in the city also had the Orthodox Church demolished.

VIRI IN LITERATURA

PAM, SI_PAM/0005 – Pokrajinski arhiv Maribor, Fond Mestna občina Maribor, 1528–1941.

PAM, SI_PAM/1240 – Pokrajinski arhiv Maribor, Fond Odbor za počastitev spomina kralja Aleksandra v Mariboru 1934–1941.

PAM, SI_PAM/1693 – Pokrajinski arhiv Maribor, Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21. st.

Straža – Maribor, letnik 1909–1920.

Jutro – Ljubljana, letnik 1920–1945.

Marburger Zeitung – Maribor, letnik 1862–1945.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1873–1945.

Slovenski gospodar – Maribor, letnik 1873–1888.

Slovenski narod – Maribor, Ljubljana (od 1873), letnik 1868–1945.

Umetnost, mesečnik za umetniško kulturo – Ljubljana, letnik 1936–1945.

Banac, Ivo, "Josip Broz Tito", *Encyclopaedia Britannica*, dostopno na: <https://www.britannica.com/biography/Josip-Broz-Tito>, pridobljeno: 17. 1. 2024.

Grdina, Igor, "Karadordeviči", *e-enciklopedija Slovenske osamosvojitve, ustavnosti in državnosti*, dostopno na: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/karadordevici>, pridobljeno: 7. 2. 2024.

Kamra.si, dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/spomenik-nob-na-trgu-svobode-v-mariboru>, pridobljeno: 11. 4. 2024.

Odločitve Ustavnega sodišča Republike Slovenije, <https://t.co/5Fg6UbSv1w>, pridobljeno: 17. 1. 2014.

Rakovec, Andreja, "Černigoj, Jaroslav (1905–1989)", *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1006870/>, pridobljeno: 5. 3. 2024.

.....

Antoličič, Gregor, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 938–946.

Baš, Franjo, "Razvoj Maribora v letih 1918–1938", *Kronika slovenskih mest* 6, št. 2 (1939), str. 57–68.

Bračič, Vladimir, "Razvoj upravne ureditve v Mariboru", *Kronika* 31, št. 2–3 (1983), str. 229–239.

Bele, Martin in Ravnikar, Tone, "Otmar Reiser, mariborski župan v letih 1850–1861", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 750

- Cvelfar, Bojan**, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem med svetovnima vojnama* (Ljubljana, 2017).
- Curk, Jože**, "Urbana zgodovina Maribora" v: *Maribor skoti čas* (Maribor, 1991), str. 535–544.
- Čeh, Suzana**, "Skupščina občine Maribor", v: *Leksikon mariborske družbe in kulture po letu 1945*, ur. Peter Simonič (Maribor, 2012), str. 191.
- Čoh, Mateja**, "Maribor v času druge svetovne vojne", *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 495–530.
- Černigoj, Jaroslav**, "Bodoči Trg svobode v Mariboru", *Kronika slovenskih mest* 6, št. 2 (1939), str. 80–83.
- Drozg, Vladimir**, "Urbanistično prostorski razvoj", v: Peter Simonič (ur.), *Leksikon mariborske družbe in kulture po letu 1945* (Maribor, 2012), str. 227, 228.
- Fischer, Jasna** (ur.), *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992* (Ljubljana, 2005).
- Friš, Darko in Gosteničnik, Nina**, "Dr. Alojzij Juvan, predsednik mestne občine Maribor v letih 1935–1941", v: *Mariborski župani, 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 444–473.
- Globočnik, Damir**, "Spomenik kralju Aleksandru I. v Mariboru", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 90=Nv55, št. 3–4, (2019), str. 133–163.
- Gosteničnik, Nina**, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 994–996.
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 2006).
- Hartman, Bruno**, "Zgodovinski oris", v: *Kadetnica* (Maribor, 2010), str. 14–41.
- Jenuš, Gregor**, "Ljubi Bog, kako varovati česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Maribor slovenski značaj na dan! Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 923.
- Jezernik, Božidar**, *Mesto brez spomina. Javni spomeniki v Ljubljani* (Ljubljana, 2014).
- Kladnik, Tomaž**, *Slovenska partizanska in domobranska vojska* (Ljubljana, 2006).
- Kladnik, Tomaž**, "Maribor in vojaška infrastruktura od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne", *Annales, Series historia et sociologia* 29, št. 3 (2019), str. 405–424.
- Kladnik, Tomaž in Matjašič Friš, Mateja**, "Maribor med obema vojnama in vprašanje vojaške infrastrukture", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 3 (2021), str. 789–901.
- Lazarini, Franc**, "Izbrisani spomin: obeleževanje jubilejev vladanja cesarja Franca Jožefa I. skozi arhitekturna naročila na Slovenskem", *Umetnostna kronika* 10, št. 40 (2013), str. 5–13.
- Mirnik, Roman in Hozjan, Andrej**, "Andreas Tappeiner, mariborski župan v letih 1861–1867", v: *Mariborski župani, 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 52–85.
- Potočnik, Dragan**, "Vladni komisar Ivan Poljanec (1921)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 953.

- Potočnik, Dragan**, "Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 963–965.
- Puff, Rudolf**, "Das k. k. Kadeten Instituts Gebäude in Marburg", *Der Aumerksame*, 17. 4. 1856, št. 88, str. 350 in 351, ter 23. 4. 1856, št. 93, str. 370 in 371.
- Radovanovič, Sašo**, *Mariborske ulice* (Maribor, 2005).
- Rahten, Andrej**, *V prah strti prestol* (Celje, 2023).
- Reichenberg, Bogdan**, *Zgodbe s severovzhoda* (Maribor, 2016)
- Sapač, Igor in Lazarini, Franci**, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2015).
- Skitek, Vinko**, "Aleksander Nagy – župan mestne občine Maribor na prelomu iz 19. v 20. stoletje", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 889–896.
- Skitek, Vinko in Matjašič Friš, Mateja**, "Inž. Alexander Nagy mariborski župan v letih 1886–1902", v: *Mariborski župani, 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 162–195.
- Vidmar, Polona**, "Lokalpatriotismus und Lokalpolitik. Die Denkmäler Wilhelms von Tegetthoff, Kaiser Josefs II. sowie Erzherzog Johanns in Maribor und die Familie Reiser", *Acta historiae artis Slovenica* 18, št. 1 (2013), str. 65.
- Zajšek, Boštjan**, "Ferdinand Duchatsch – slovenski Nemec oziroma nemški Slovenec", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 859.
- Žnidarič, Marjan**, *Do pekla in nazaj, Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945* (Maribor 1997).

Author: **KLADNIK Tomaž**

Ph.D., Associated Professor

Slovenian Army

Engelsova 15, Kadetnica, SI–2111 Maribor, Slovenia

Co-Author: **ČOH KLADNIK Mateja**

Ph.D., Research Fellow

Study Centre for National Reconciliation

Tivolska cesta 42, SI–1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **THE SLAVIC SOUTH IN MARIBOR'S MONUMENTS AND STREET NAMES**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 24 (2024), No. 2, pp. 473–508, 96 notes, 12 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Maribor, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia, Slovenian territory, monuments, streets

Abstract: Based on archival sources and the literature, the authors address the question of how the Slavic South shaped the image of Maribor after World War I. They note that at the end of the war, with the change in the system of government and the socio-political order, the city continued to develop according to the urban plan adopted at the end of the 19th century. The city's new strategic location and the change in its national and political structure and dynamics brought about radical changes which were also reflected in the naming and renaming of streets, and in the construction and demolition of monuments.
